

Arūnas Poviliūnas, Antanas Voznikaitis, Indrė Bielevičiūtė,
Sandra Navickaitė, Paulė Stulginskaitė

Žinojimo sociologijos tyrimo projektas kaip sociologijos didaktikos eksperimentas

***Santrauka.** Straipsnyje analizuojamas žinojimo sociologijos kaip sociologijos didaktikos projektas. Projekte dalyvaavę sociologai, apklausdami chemijos specialybės doktorantus, analizavo mokslinį chemikų kolektyvą ir kartu reflektavo, kaip, tyrinėjant chemikų akademinę bendruomenę, aktualizuojasi sociologijos akademinis laukas ir sociologo habitus. Sociologo habitus atpažinimą susiejome su sociologijos sociologija arba reflektyviaja sociologija, kurią įtvirtina G. Bachelard'o aprašyti epistemologinis lūžis ir epistemologinis budrumas. Tiek, kiek chemikų akademinio cecho analizė atskleidžia tipiškus akademinio lauko struktūros aspektus, chemikų lauko tyrimas yra tiesiogiai susijęs su sociologijos lauko savianalize. Žinojimo sociologiją studijų metu praktikavę sociologai apibendrina, kad sociologinis akademinio lauko struktūros atpažinimas, kurį pavyko užfiksuoti tyrinėjant chemikų akademinę bendruomenę, yra tiesioginis sociologinio habitus lavinimas, kuris yra svarbus sociologijos didaktikos požiūriu.*

Pagrindiniai žodžiai: sociologijos didaktika, epistemologinis lūžis, akademinis laukas, tyrėjų grupė, žinojimo sociologija

Key words: didactics of sociology, epistemological break, academic field, group of researchers, sociology of knowledge

Įvadas

Pagrindinis šio straipsnio tikslas – remiantis sociologijos studijų patirtimi, konceptualizuoti sociologijos didaktikos problematiką. Sociologijos didaktika nusipelno dėmesio dėl kelių dalykų: sociologijos didaktinė refleksija turėtų tapti priemone konceptualiai atnaujinti sociologijos studijas; be kitų dalykų, sociologijos didaktika apima klausimų ratą, kurį būtų galima pavadinti akademinė reprodukcija arba amato perdavimu, todėl sociologijos didaktika gali arba stiprinti

sociologijos akademinę bendruomenę, arba ją susinti; be to, sociologijos studijos yra ir pačios sociologijos dalykas, o sociologijos didaktiką derėtų laikyti organiška pačios sociologijos dalimi, kuriai priklausytų viešosios sociologijos keliami klausimai apie sociologijos santykius su pačia socialine tikrove.

Šis straipsnis remiasi patirtimi, kuri buvo sukaupta studijuojant sociologiją. Ilgainiui sociologijos studijos vis labiau apėmė ir susiklosčiusiai sociologijos sampratai adekvates-

nės sociologijos didaktikos paieškas. Įvairūs sociologiniai projektai ir tyrimai disonavo su išbaigta, klasikine *homo academicus* retorika, kurią P. Bourdieu palygino su *pompier* tapyba¹. Ieškant konkrečiai sociologinei praktikai adekvatesnės sociologijos didaktikos arba būdų, kaip suderinti sociologinius tyrimus su sociologijos studijomis, pagrindiniu kelrodžiu tapo P. Bourdieu sociologijos didaktika, kuri apima ir sociologinio *habitus* radimosi *anamnezę* arba socioanalizę, ir sociologijos amato perdavimo praktikas.

Dar vienas orientyras, ieškant sociologijos didaktikos, buvo J. Rūseno istorikoje² suformuluota istorinės sąmonės samprata, kuri atvėrė prielaidas suvienyti istorijos mokslą ir istorijos didaktiką. Lietuvoje akademinę šios idėjos versiją išplatino dviejų dabartinių Vilniaus universiteto profesorių Z. Norkaus (Norkus 1996; 213-221, Norkus 2007) ir A. Bumblausko

(Bumblauskas 1997, Bumblauskas 1998) tandemais. Abu, pasikvietę J. Rūsena, 1996 metų rugsėjo mėnesį Vilniaus universitete organizavo solidžią tarptautinę konferenciją „Istoriografija ir atvira visuomenė“ (Becher, Bumblauskas, Rūsenas 1998), kuri ne tik pratęsė jau kelerius metus vykusius labai populiarius tarpkryptinius Zenono Ivinskio skaitymus, bet ir atskleidė Lietuvos istorikų akademinio lauko konfigūracijas bei įtampas (žr. Šepetytys 1998; 326-327).

Iš J. Rūseno istorikos atkeliavusios istorinės sąmonės ir istorijos didaktikos sampratos tapo priemonėmis iš naujo apmąstyti bei akademinės istorijos lauke įtvirtinti darbus, kurie buvo laikomi akademinės istorijos populiarinimu, taigi ne visiškai atitiko klasikinį akademinį istorijos kanoną, ir dėl to dažnai atsidurdavo klasikinės mokslinės istorijos paribuose. J. Rūseno istorikos dėka švietėjiška ir vieša istoriko veikla galėjo grįžti į išsiplėtusį akademinės istorijos

¹ „*Homo academicus* patinka išbaigtumas. Panašiai kaip *pompier* (akademiniai) tapytojai, jis arba ji nori, kad jų darbuose neliktų pieštukų brūkštelėjimų ar dailinimų. Kartais man labai būdavo gaila atradus, kad tokie tapytojai, kaip Manet mokytojas Couture'as nevertino savo nuostabių eskizų, primenančių impresionistų tapybą (kuri buvo nukreipta prieš *pompier* tapybą) ir dažnai „sugadindavo“ savo darbus galutiniais išdailinimais, kurių reikalavo gero ir tikrai nepriekaištingo darbo etika, jos išraiška galėtų būti akademinė estetika“ (Bourdieu, Wacquant: 273-274). Klasicistinė tapybos mokykla kritiškų amžininkų buvo praminta *l'art pompier* (pranc. – „gaisrininkų menas“). Toks pašaipus pavadinimas jai prigijo todėl, kad šios mokyklos dailininkai savo paveiksluose dažnai vaizduodavo herojus su antikinei Graikijai būdingais kario šalmais (pvz. frygiškais ar korintiškais su karčių skiautere), kurie labai priminė to meto Prancūzijos gaisrininkų šalmsus. Taip gaisrininkas tapo XIX amžiaus vidurio – XX amžiaus pradžios prancūzų klasicizmo mokyklos metafora. Šiai mokyklai priklausę menininkai prisidėjo prie jaunųjų impresionistų lavinimo, bet, jiems atsisakius paklusti klasikiniam akademiniam kanonui, visomis išgalėmis stengėsi juos suvaržyti. Tarkim, iškilius *l'art pompier* atstovai Alexandre'as Cabanelis ir Williamas-Adolphe'as Bouguereau, kurie priklausę prestižinės Salono galerijos (*Salon de Paris*) darbus eksponavimui atrinkinėjusiai komisijai, užkirto kelią impresionistams į Salono galeriją. 1667 metais Paryžiuje įsikūręs Salonas turėjo oficialios galerijos statusą, jis buvo remiamas Prancūzijos vyriausybės ir priklausė Menų akademijai. Negalėdami patekti į Saloną, impresionistai 1863 metais kreipėsi į Napoleoną III ir inicijavo Atstumtųjų saloną (*Salon des Refusés*), kuris ne tik išpopuliarino impresionistus, bet ir sudarė didelę konkurenciją Salonui. Savo ruožtu *l'art pompier* akademikai sulaukė išpopuliarėjusių impresionistų kritikos.

lauką (Bumblauskas 1998a; 306-309). Manytume, J. Rūseno pasiūlyta istorinės sąmonės koncepcija atliko katalizatoriaus vaidmenį ir padėjo suformuluoti bei padrąsino plėtoti Gyvosios istorijos programą, ir kartu tapo darbu, kurie nepatekdavo į klasikinės istorijos lauką, akademinio legitimizavimo priemone.³ Net ir neatlikus sociologinio Lietuvos akademinės istorijos raidos tyrimo, abejonių nekelia tai, kad akademinė istorija tapo labiau egzoteriška, akademinės istorijos laukas pasidarė atviresnis, ir galbūt visa tai sudarė prielaidas stiprėti istorijai kaip akademinėi disciplinai.⁴

Ne tik istorijos, bet ir sociologijos didaktikos požiūriu svarbu tai, kad istorinės sąmonės atžvilgiu buvo identifikuotas lygmuo, „kuriame nebėra hierarchinių struktūrų – juk ir tyrėjas, ir teoretikas, ir didaktikas, ir mokytojas, ir mokinys, ir pagaliau bet kuris pilietis turi konceptualius teiginius ir vaizdinius apie praeitį“ (Bumblauskas 1998; 17-18). Ir nors mokslininkų pažiuos labiau pagrįstos ir labiau korektiškos, tai „nereikia, kad likusios visuomenės dalies pažiuos yra tik blyškūs akademinės visuomenės

pažiūrų atspindys“ (Bumblauskas 1998; 18). Visuomenė turi labai įvairius istorinės sąmonės formavimosi šaltinius (Borriesas 1998), be to, istorikų akademinė bendruomenė ir istorinės sąmonės vaidmens interpretavimo, ir pačios istorinės sąmonės požiūriais nėra vienalytė (žr. Šepetys 1998).

Sociologijos didaktikos, kaip tyrimo mokymo ir amato perdavimo klausimus, ir sociologinės sąmonės sampratos, kuri galėtų būti konstruojama pagal istorinės sąmonės prototipą, klausimus aptarsime pirmoje straipsnio dalyje.⁵

Antra straipsnio dalis bus skirta sociologijos tyrimui ir sociologijos didaktikos eksperimentui, kuris buvo atliekamas sociologijos magistro studijų kurso „Žinojimo sociologija“ metu. Šią savitą sociologijos didaktikos bei žinojimo ir mokslo tyrimų laboratoriją kūrė ir joje bendradarbiavo kelios sociologų magistrų kartos, tad straipsnio autoriai yra dėkingi visiems sociologijos magistrantams ir sociologijos magistrėms, kurios įvairiais būdais prisidėjo prie šio ir didaktinio, ir sociologinio eksperimento. Taupydami vietą vardų ir pavardžių nevardinsime, tačiau

² „Panašiai kaip filosofija apskritai skyla į ontologiją (būties teoriją) ir gnoseologiją (pažinimo teoriją, taip ir istorijos filosofija dalijama į istorinės būties teoriją (istoriosofiją) ir istorijos pažinimo teoriją – istoriką. Istoriką galime gretinti su tokiomis disciplinomis kaip etika, poetika, estetika. Panašiai kaip estetika bei poetika aptaria dailių menų prigimtį bei pagrindus, istorika gilinasi į istoriografijos pagrindus“ (Norkus 1996: 7).

³ „Dabar leidžiame „Būtovės slėpinių“ knygas, pirmoji jau išėjo, o šią savaitę pradėdame darbą prie antrosios, kur kalbama apie Ukrainą, Baltarusiją, Palenkę – tai vadiname geopolitine, politine „Būtovės slėpinių“ dalimi. Vadinasi, tai tebėra aktualu. Patys net stebimės, kad konceptuali, draminiu požiūriu nelabai ką tereikia keisti.“ (Bumblauskas 2015)

⁴ Matyt, patys istorikai turėtų įvertinti, kokią įtaką pokyčiai, sietini su Gyvosios istorijos sąjūdžiu, padarė akademinė istorijai. Atrodo, kad bent pagal formalius ekspertinius mokslo vertinimo kriterijus akademinė istorija yra viena stipriausių. Antai, istorijos mokslas pagal 2014-2015 metų vertinimus, kuriuos atliko Mokslo ir studijų stebėsenos ir analizės centro nusamdyti tarptautiniai ekspertai, yra vienas humanitarinių ir socialinių mokslo krypčių lyderių (MOSTA 2015: 64-68, 72-76).

⁵ Plačiau apie istorijos didaktikos ir sociologijos didaktikos paraleles jau buvo rašyta (žr.: Poviliūnas 2013: 200-202).

visi, kurie nuo 2011 metų, kai buvo pradėtas įvairių mokslo krypčių doktorantų tyrimas, dalyvavo žinojimo sociologijos paskaitose didesniu ar mažesniu mastu prisidėjo prie spontaniškai atsiradusios ne tik mokomosios žinojimo ir mokslo tyrimų laboratorijos veiklos.

Kodėl būtent dabar nutarėme šios kolektyvinės laboratorijos veiklą aptarti? Ir paties mokslo tyrimuose, ir sociologijos didaktikos požiūriu pasiekėme rezultatų, kuriuos laikome vertais akademinio aptarimo. Pagrindiniais pasiekimais tyrinėjimo objekto požiūriu laikytume akademinės iniciacijos procesų analizę, tyrinėjimus, kaip akademinė iniciacija siejasi su akademinės genties arba akademinio cecho ypatumais; metodologijos srityje pavyko nuo R. Mertono mokslo kaip institucijos sampratos bent iš dalies pereiti prie R. Mertono institucionalizmą tiesiogiai kritikavusios D. Blooro stipriosios žinojimo sociologijos programos principų. Bandėme, kiek leido galimybės, pamėgdžioti ankstyvojo B. Latouro antropologinius mokslinės laboratorijos tyrimus, kai jis kartu su S. Woolgaru vis dar laikėsi stipriosios žinojimo sociologijos programos. Be to, supratome, kad vienas dalykas yra studijuoti teorijas, kitas dalykas – reflektuoti interiorizuotas arba atpažinti į mūsų pažintines galias įsismelkusias teorijas (*anamnezė*) ir tyrimą organizuoti taip, kad jį atliekant būtų galima atpažinti, kaip tampa sociologo *habitus*. Tai jau būtų sociologijos didaktikos sritis.

Mokslinį žinojimą gaminantį mokslininkų kolektyvą, kuris tapo bene svarbiausias mūsų tyrinėjimo objektas, tyrimo metu dažniausiai vadinome, todėl ir straipsnyje vadinsime, trimis skirtingomis sąvokomis, kurios nėra paprasti sinonimai. Bene labiausiai dėl savo patrauklaus egzotiškumo prigijusi *mokslininkų genties* sąvoka atkeliavo iš B. Latouro ir S. Woolgaro laboratorijos tyrimų ir, iš dalies, E. Durkheimo elementarių religingumo formų, kurios buvo būdingos pirmykštėms gentims, analizės; *mokslininkų cecho* sąvoka atspindi ir laboratorijoje vykstantį tiesioginį amato perdavimą, ir hierarchizuotą tyrėjų kolektyvo organizaciją; *mokslininkų grupės* sąvoka pirmiausiai atkeliavo iš LMT koordinuojamos paramos *mokslininkų grupių projektams*. Visais atvejais mums svarbiausia buvo tikrovei tyrinėti ir žinojimui gaminti susibūrusi mokslininkų gentis, grupė ar cechas. Kai kur pasirodysianti bendruomenės sąvoka reiškia arba visus diplomuotus specialistus, tarkim, sociologų bendruomenę, arba mokslo laipsnį jau turinčius ir jį įgyti norinčius tyrėjus, tarkim, sociologų akademinę bendruomenę.⁶ Prie skirtumų tarp genties, grupės ir cecho sąvokų dar trumpai grįšime trečiame straipsnio skyriuje.

Trečias ir ketvirtas straipsnio skyriai yra skirti chemikų akademinio cecho tyrimo aprašymui ir tyrimo metu išprovokuotoms refleksijoms, kurios susijusios ir su pačiu tyrimu, ir su sociologijos didaktika.

⁶ „Mokslininkas – tyrėjas, turintis mokslo laipsnį. Tyrėjas – aukštąjį išsilavinimą turintis asmuo, plėtojantis pažinimą, conceptualizuojantis ar kuriantis naujus produktus, procesus, metodus ir sistemas arba vadovaujantis mokslinių tyrimų ir eksperimentinės (socialinės, kultūrinės) plėtos projektams“ (Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas: 4 straipsnis).

Apie tyrimo mokymą arba amato perdavimą

Abi sociologijos didaktikai skirto skyrelio pavadinime vartotos sąvokos, ir tyrimo mokymas, ir amato perdavimas, yra siejamos su P. Bourdieu atstovaujama sociologijos tradicija.

Sociologijos amata P. Bourdieu tapatino su sociologo *habitus* tapimu. Iš galios lauke užimanų pozicijų kylančias dispozicijas apibūdinanti *habitus* sąvoka reiškia interiorizuotas struktūrinančias struktūras, kurios organizuoja socialinių agentų praktikas ir daro įtaką tų praktikų suvokimui ir supratimui. *Habitus*, kuris atsispindi ikireflektyvios sąmonės sraute ir kurį sudaro socialinę praktiką organizuojančios dispozicijos, struktūroje susipina socialinė kilmė, mokymosi ir auklėjimo patirtis, ankstesni pasirinkimai ir pan. Sociologo *habitus* lukštenimasis iš kasdienės patirties galėtų būti siejamas su sociologo amato tapimu.

Igyvendindami sociologijos didaktikos *à la Bourdieu* projektą, kurį šiame straipsnyje kritiškai analizuojame, projekto gaires dėlįjomės, vadovaudamiesi keliais šaltiniais, kurių svarbiausi P. Bourdieu, Jean-Claude Chamboredono ir Jean-Claude Passerono „Métier de sociologue. Préalables épistémologiques“, 2-as leid., Paris-Hague: Mouton (1973)⁷ (toliau – „Sociologijos amatas“), ir Patrickas Champagne, Remi Lenoir, Dominique’as Merllié, Louis Pinto vadovėlis „Initiation à la pratique sociologique“ (1989)⁸ (toliau – „Praktinės sociologijos pradmenys“).

Abi šias knygas sieja sociologijos amato perdavimo klausimas: pirmoje aptariami epistemologiniai ir metodologiniai sociologijos, kaip amato, ir sociologijos amato perdavimo arba sociologijos didaktikos klausimai, antroje – šiems klausimams suteikiamas vadovėlinis formatas, ieškoma būdų, kaip tą sociologo amata arba meistrystę perduoti. Vadovėlio tekstas parašytas taip, tarsi norėta padėti rasti pokyčiams, susijusiems su sociologo ar sociologės iniciacija, kuri yra neatsiejama nuo sociologinės analizės transformacijų. Abi skirtingų autorių kolektyvų parašytas knygas vienija P. Bourdieu sociologijos ir sociologijos didaktikos sampratos.

Knyga „Sociologijos amatas“ buvo sumanyta kaip pirma didesnio, tris tomus turėjusio apimti veikalo apie sociologijos amata, dalis. Pirmas tomas turėjo būti skirtas epistemologijos klausimams, antras tomas – sociologijos objekto konstravimo ypatumams, trečias – konceptualių ir techninių tyrimo priemonių kritinei analizei. Taip jau atsitiko, kad šis sumanymas įgyvendintas nebuvo, ir, rengdami antrą knygos „Sociologijos amatas“ leidimą, autoriai nusprendė daugiau dėmesio skirti sociologijos didaktikai, kuriai reikėjo integresnio požiūrio, be to, jie sakosi vengę naujo teorinio kanono ir naujų tyrimo rutinų, kurie, įsitvirtinę kaip nauja teorinė tradicija, galėjo užgožti didaktinės tyrimo kaip atradimo intencijos aptarimą. „Sociologijos amatas“ nepelnytai nesulaukė didesnio pripažinimo ne tik dėl formalių su autorinėmis

⁷ Mes naudojome vertimu į anglų kalba, kuris dėl painiavos su autorinėmis teisėmis vėlavo bent dešimt metų, Bourdieu, P., Chamboredono, J.-C., Passerono, J.-C. 1991. The Craft of Sociology. Epistemological Preliminaries. Berlin – New Your: Walter de Gruyter.

⁸ Mes naudojome vertimu į rusų k. Леньуар Р., Мерлье Д., Пэнто А., Шампань П. 2001. Начала практической социологии. М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя.

vertimo teisėmis susijusių dalykų, bet, matyt, ir todėl, kad kol kas sociologijos didaktika nėra populiari sociologijos tyrinėjimo sritis.

Sociologo *habitus* lukštentis padedantis tyrimo mokymas, pasak knygos autorių, turėtų būti dvilypis. „Tyrimo mokymas apibrėžia profesionalios veiklos principus ir drauge diegia specifinį santykį su šia veikla, t. y., suteikia priemonių tiek sociologiniam objekto tyrinėjimui, tiek ir formuoja sugebėjimą juos tinkamai naudoti“ (Bourdieu, Chamboredon, Passeron 1991; 3-4). Būtent sociologo žvilgsnio lukštenimuisi iš kasdienės sąmonės, kitais žodžiais tariant, profesionalios sociologijos radimuisi iš spontaniškos sociologijos ir turėtų būti skirtas tyrimo mokymas. Tyrimo mokymas arba amato perdavimas (Bourdieu, Wacquant 2003; 272-279) priešpriešinamas jau aptartai ir su *pompier* tapyba palygintai klasikinei sociologijos sampratai, kurią P. Bourdieu susiejo su klasikiniu *homo academicus* arba universitetinės auditorijos katedros *habitus*.

Formuluodami tyrimo mokymo arba amato perdavimo tikslą, „Sociologijos amato“ autoriai pasinaudoja pirmąja ir pagrindine sociologijos metodo taisykle, kurią suformulavo E. Durkheimas: „socialinius faktus būtinais reikia suprasti kaip daiktus“ (Durkheim 2001; 37). Remdamiesi E. Durkheimo sociologijos mokslo samprata, turėtume sutikti, kad, mokant tyrimo, esminis *epistemologinis lūžis* įvyksta, kai subjektyvios patirties fenomenai tampa socialiniais faktais, arba, kitaip tariant, kai subjektyvią introspekciją išstumia objektyvi kartais ir savo paties sąmonės reiškinių, traktuojamų kaip daiktai, analizė. „Daiktas priešpriešinamas idėjai, kaip tai, kas pažįstama iš šalies, priešpriešinama tam, kas pažįstama iš

vidaus. Daiktas – koks nors pažinimo objektas, į kurio esmę neįmanoma prasiskverbti protu; tai visa, apie ką mes negalime susidaryti supratimo paprastu proto analizės būdu; tai visa, ką protas įstengia suvokti tik išeidamas už savo paties ribų, stebėjimais ir eksperimentais, palengva pereidamas nuo labiau išorinių ir tiesiogiai pastebimų požymių prie mažiau matomų ir gilesnių“ (Durkheim 2001; 11).

Tačiau epistemologinio lūžio sampratos autorius nėra E. Durkheimas. Epistemologinio lūžio sąvoką, žyminčią perėjimą nuo kasdienės sąmonės prie teorinio reflektavimo, pirmas konceptualiai vartojo vienas P. Bourdieu mokytojų, prancūzų filosofas Gastonas Bachelardas. L. Wacquant'as rašė: „Epistemologinio lūžio“ sąvoką, kurią daugelis anglų bei prancūzų skaitytojų sieja su Althusseriu (arba su Foucault), pirmas pradėjo vartoti Gastonas Bachelard'as, ir dar gerokai iki struktūralistinio marksizmo suklestėjimo gana plačiai vartojo Bourdieu (atkreipkite dėmesį į Bourdieu, Chamboredon ir Passeron 1991) jai priskiriamą lemiamą reikšmę“ (Bourdieu Wacquant 2003; 310).

Anot G. Bachelard'o, su moksliniu mąstymu susijęs epistemologinis lūžis reiškia perėjimą nuo savaime akivaizdžių, kasdienės patirties ar abstrakčių principų požiūriu, dalykų prie tų pačių dalykų kvestionavimo. Tai, kas anksčiau buvo akivaizdu, jei kalbame apie mokslą, tampa klausinėjimo objektu. Galėtume pasakyti, kad būtent šis pokytis yra tiesiogiai susijęs su mokslo didaktika. Bent iš pradžių tai nėra sąmoningas, racionalus apsisprendimas. Toks apsisprendimas reikėtų, kad lūžis jau įvykęs.

Pirmasis epistemologinis lūžis atveria daugiau epistemologinių lūžių, kuriuos G. Bache-

lard'as sugrupavo į *epistemologinį profilį*. Epistemologinis profilis, aprašantis mokslinės dvasios raidos etapus, susieja penkias filosofijas arba konceptualizacijas: naivų realizmą, gryną ir pozityvistinį empirizmą, klasikinį racionalios mechanikos racionalizmą, visišką racionalizmą ir diskursyvų racionalizmą.⁹ Šias skirtingas konceptualizacijas G. Bachelard'as iliustruoja, aptardamas, kaip laikui bėgant keitėsi masės ir energijos sampratos (Башляр 1987 [1940]; 191-200).

Georges Canguilhemas G. Bachelard'o epistemologijos sampratai apibūdinti suformulavo tris aksiomas. Pirmoji – tai *klaidos* pirmenybė. „Tiesa įgauna tikrąją savo reikšmę tik polemikos metu. Pirminės tiesos būti negali. Yra tik pirminės klaidos. Aptariant pirminę tiesą, naudojama vienaskaita, o aptariant klaidas – daugiskaita. Iš klaidų išplaukianti tiesa – tokia yra mokslinės minties forma.“ (cituojuama pagal Bourdieu, Chamboredon, Passeron 1991; 82) Antra aksioma apibūdina *intuicijos* vaidmenį. „Intuicija yra spekuliatyviai nuvertinama. Intuicijos yra labai vertingos. Jos tarnauja tam, kad būtų sugriautos. Visais atvejais tai, kas betarpiška, turi užleisti kelią tam, kas sukonstruota. Kiekvienas duomuo turi rasti iš naujo, kaip rezultatas.“ (ten pat) Trečia aksioma aptaria

objekto ir idėjos santykį: „objekto postulavimas atveria perspektyvą idėjoms. Mes suvokiame realybę taip, kaip būtinumas ją organizuoja. Mūsų mintis ne atsispiria nuo to, kas realu, bet link to juda.“ (cituojuama pagal Bourdieu, Chamboredon, Passeron 1991; 83)

Kaip šios aksiomos veikia, gerai iliustruoja tai, kaip G. Bachelard'as aprašė XX amžiaus vidurio mokslui būdingo atomo vaizdinio iširtinimą. Pradėjęs nuo komplimentų anglų mokslininkui serui Arthurui Eddingtonui, kuris, anot G. Bachelard'o, geriau nei kiti suprato atomo vaizdinių korekcijų reikšmę, G. Bachelard'as primena, kad būtent A. Eddingtonas perspėjo, kad nereikėtų pernelyg pasikliauti Nielso Bohro pasiūlytu atomo, kaip miniatiūrinės Saulės sistemos, modeliu. Toliau G. Bachelard'as cituoja A. Eddingtoną: „Orbitas vargu ar galima sieti su realiu judėjimu erdvėje, nes įprastas erdvės supratimas atomo viduje nebetaikomas; šiuo metu nėra nė mažiausio noro pabrėžti netikėtumą arba netolydumą, apibūdinamus žodžiu „šuo““. Elektronas irgi negali būti lokalizuotas, remiantis tokiu vaizdiniu. Trumpiau tariant, fizikas sukuria išsamų atomo planą ir po to kritiškai nutrina vieną detalę po kitos. Tai, kas lieka, ir yra modernios fizikos atomas!“ (Eddington 1947; 259) Paci-

⁹ G. Bachelard'o aprašytas epistemologinis lūžis primena XX amžiaus pirmojoje pusėje vyravusią K. Mannheimo žinojimo sociologijos sampratą, kurios požiūriu žinojimo sociologija radosi iš totalinių ideologijų sankirtų. K. Mannheimas teigė, kad iš totalinės ideologijos atsiradusi žinojimo sociologija ne tik atranda save, kaip žinojimo sociologiją, bet kartu atranda penkis idealius socialinės ir politinės minties tipus: biurokratinį konservatizmą, konservatyvų istoricismą, liberaliosios demokratinės buržuazijos mintį, socializmo bei komunizmo koncepciją ir fašizmą (žiūr.: Mannheim 1954; 104). Naujų teorinių žvilgsnių po epistemologinių lūžių radimaisi aiškinanti tropų logika galėtų būti siejama su konstruktyvistine mokslo aiškinimo tradicija, kuriai pamatus padėjo Giambattista Vico ir kurią XX amžiaus antroje pusėje plėtojo tokie mokslo istorijos tyrinėtojai kaip T. S. Kuhnas ir H. White'as. Tačiau šių sąsajų aiškinimas nusipelno kito straipsnio.

tavęs A. Eddingtoną, G. Bachelard'as pratęsia savaip: „Tiesa sakant, mums neatrodo, kad mes galėtume suvokti atomą taip, kaip jį traktuoja šiuolaikinė fizika, nepažadinę savo atmintyje atomo vaizdinių istorijos, ignoruodami jo tikroviškas ir racionalias formas, neatskleidę jo epistemologinio profilio. Įvairių modelių istorija yra pedagoginis kelias. /.../ Mes tikrai pritariame tam, kad atomas yra pirminio jo vaizdinio kritikos rezultatas. Susietas žinojimas yra ne architektoniško, bet poleminio proto rezultatas. /.../ Bohro pasiūlytas atomo modelis suveikė kaip geras vaizdinys, iš kurio nieko nebeliko. Tačiau jis sugeneravo pakankamai daug *neigimų*, kad išsaugotų savo pedagoginį vaidmenį naujokų iniciacijos atžvilgiu. Šie *neigimai* yra vaisingai susiję, jie iš tikrųjų sudaro šiuolaikinę mikrofiziką.“ (Бахляр 1987 [1940]: 276-277) Taigi, vėliau kitų sukritikuotas N. Bohro atomo modelis atliko esminį vaidmenį ir skaidrėjant atomo vaizdiniui, ir toliau tarnauja, kaip iniciacijos į fizikų žinojimą priemonė.

Kitas sociologijos didaktikai svarbus epistemologijos aspektas yra *epistemologinis budrumas*. G. Bachelard'as, po to tai nuolat primindavo ir P. Bourdieu, pabrėžė, kad epistemologinis budrumas yra ypač svarbus socialiniuose moksluose, nes būtent šiuose moksluose kasdienis žinojimas persipina su moksliniu žinojimu daug labiau nei kituose moksluose.

G. Bachelard'as išskyrė tris epistemologinio budrumo pakopas: tiesioginį stebėjimą arba monitoringą, stebėjimo stebėjimą (antrojo lygmens

arba laipsnio monitoringą) ir stebėjimo stebėjimo stebėjimą (trečiojo lygmens monitoringą). Pirmojo lygmens monitoringas – tai tiesioginis empirinio proto budrumas stebint ir tikintis dažnai laukiamo įvykio. Antrojo lygmens monitoringas yra metodinio pobūdžio budrumas, kai sąmonė atpažįsta stebėjimo metodus, nuo kurių priklauso stebėjimo rezultatai, ir kryptingai juos taiko. Tačiau tik trečio laipsnio monitoringas yra susijęs su tuo, ką G. Bachelard'as laikė tikroju epistemologiniu tyrimu, galinčių išsilaisvinti nuo metodo diktato ir proto cenzūros. (žr.: Bourdieu, Chamboredon, Passeron 1991: 87-89) „Laisvė nuo tradicinės kultūros ir empirinės mokslų istorijos, kurią ši „aštri kritika“ suteikia, veda link „super-natūralizuojančio pragmatizmo“, atrandančio būdus, kaip, perkuriant metodų ir teorijų istoriją, žengti anapus metodų ir teorijų. Todėl žinojimo ir kultūros sociologija, dar tiksliau, mokslinio ugdymo sociologija yra nepakeičiamas trečiojo lygmens monitoringo įrankis.“ (Bourdieu, Chamboredon, Passeron 1991: 87)

G. Bachelard'o epistemologinio budrumo idėja į vieną mazgą suriša ir P. Bourdieu socioanalizę arba sociologijos sociologiją,¹⁰ ir K. Mannheimo žinojimo sociologiją su jos išskirtiniais kultivuotojais, „laisvai plevenančiais“ intelektualais (*freischwebende Intelligenz*), t. y. klasinės padėties nesusaistytais ir dėl to galinčiais transcendentuoti totalines ideologijas žinojimo sociologais, ir B. Latouro hibridus, kurie tapo svariais argumentais, kritikuojant modernybės,

¹⁰ Aptaręs savo knygos „Homo Academicus“, analizuojančios akademinį lauką, kurio įtakingas personažas yra ir jis pats, rašymą, P. Bourdieu apibendrina: „Iš tiesų manau, kad sociologijos sociologija yra svarbiausias socialinės epistemologijos aspektas. Toli gražu ne būdinga ypatybė tarp kitų, ji yra būtina visokios tikslios sociologinės veiklos prielaida“ (Bourdieu, Wacquant 2003; 97-98).

kaip sako B. Latouras, mitą. Galėtume apibendrinti, kad visa G. Bachelard'o epistemologija, ir aptarti jos aspektai (epistemologinis lūžis, epistemologinis profilis, epistemologinis budrumas) ir neaptarti jos aspektai (epistemologinės kliūtys, epistemologinės vertybės ir kt.) sudaro prielaidas tokiai sociologijos didaktikai, kuri yra tiesiogiai orientuota į tyrimo mokymą, o kalbant tiksliau, į tyrėjo galių lavinimą.¹¹ Apskritai, G. Bachelard'o epistemologijoje yra daug epistemologinių imperatyvų, kuriuos įgyvendino P. Bourdieu reflektvyvioji sociologija.

Mūsų jau minėtas vadovėlis „Praktinės sociologijos pradmenys“, kurį parašė P. Bourdieu idėjų veikiami jo kolegos P. Champagne, R. Lenoir, D. Merllie ir L. Pinto yra akivaizdus bandymas konkrečiai taikyti aptartus sociologijos didaktikos principus. Išėjusi 1989 metais Prancūzijoje ši knyga tapo vienu populiariausių vadovėlių, per pirmą dešimtmetį sulaukusio 200 tūkstančių egzempliorių tiražo. Nors į anglų kalba knyga išversta nebuvo, vadovėlis pasirodė vokiečių, italų, ispanų, portugalų ir kt. kalbomis.

Vadovėlio autoriai išsikėlė klausimą: „Kaip reikia dėstyti sociologiją, jos metodus ir pasiekimus, kad iš tikrųjų būtų naudinga „sociologo amatui“, susijusiam su savitu socialinio pasaulio suvokimu?“ (Ленуар, Мерлье, Пэнто, Шампан 2001: 13). Atsakydami į šį klausimą jie teigė, kad jų knyga yra alternatyva enciklopedinei

sociologijos versijai, skiriančiai mažiau dėmesio socialinės tikrovės tyrimui. Atspirties tašku turėtų būti demonstravimas, kaip veikia sociologinis mąstymas, sociologinio *habitus* lavinimas, remiantis konkrečiais sociologinio tyrimo pavyzdžiais, kitaip tariant, skaitytojui turėtų būti sudarytos sąlygos kiek įmanoma knygos pagalba kuo labiau priartėti prie sociologinės praktikos.

Knygą sudaro keturios dalys: asmeninė patirtis ir moksliniai objektyvumo reikalavimai (armijos kaip totalinės institucijos pagal E. Goffmaną tyrimas); sociologijos objektas ir socialinė problema (amžiaus konstrukto ir priskyrimo įvairioms amžiaus grupėms tyrimas); statistinis konstravimas (savižudybių, nedarbo, biurokratinių profesijų klasifikacijų ir profesinių kvalifikacijų analizė); išankstinių arba dirbtinių konstrukcijų įveikimas (visuomenės nuomonės apklausų kritika). Atrinkdami tyrimus visiems knygos skyriams, knygos autoriai siekė, kad jie ir atitiktų potencialių skaitytojų patirtį, ir dekonstruodami kasdienės sąmonės stereotipus, skatintų kritinę refleksiją.

Akademinio cecho tyrimas

Ką ir kodėl mes tyrėme

Kai planavome didaktinį ir akademinį tyrimą iš esmės, galvojome, kaip reikėtų rekonstruoti socialinius mokslinio žinojimo gaminimo veiksmus. Pamokyti D. Blooro¹²,

¹¹ „Tyrimo galių lavinimas, kuris siekia apibrėžti profesinės praktikos principus ir kartu įdiegti ypač galingą santykį su šia praktika, t. y. suteikti ir sociologiniam objekto traktavimui būtinų įrankių, ir įskiepyti nuostatą naudoti juos adekvačiai, turi sulaužyti pedagoginio diskurso rutinas ir atkurti konceptų ir operacijų euristinę galią, kuri buvo beveik visiškai „neutralizuota“ kanonizuotuose dėstymo ritualuose.“ (Bourdieu, Chamboredon, Passeron 1991: 3-4)

¹² „Ar sociologas nėra pasiklydęs tarp teorijų ir metodų, kaip traktuoti mokslinį žinojimą? Aišku,

žinojimo tyrinėjimo patirties sėmėmės iš E. Durkheimo. Žinojimo sociologijai svarbią savo knygą „Elementarios religinio gyvenimo formos“ E. Durkheimas pradėjo tokiais žodžiais: „Šiame darbe užsibrėžėme panagrinėti pačią primityviausią ir pačią paprasčiausią, kokia tik nūdieniam žmogui žinoma, religiją /.../. Pačią primityviausią laikome tokią, kuri atitinka dvi sąlygas: pirma, ji pasireiškia tokiose bendruomenėse, kurių savo struktūros paprastumu nėra pralenkusi jokia kita bendruomenė; antra, ją turi būti įmanoma paaiškinti neįterpiant nė vieno elemento, pasiskolinto iš ankstesnės religijos“ (Durkheim 1999 [1912]: 5).

E. Durkheimas buvo įsitikinęs, kad sociologijos, kitaip nei etnografijos ir istorijos¹³ tikslas tirti dabartinę tikrovę, o sociologinis primityviausios bendruomenės ir elementariausios religijos tyrimas yra nūdienos sociologinis religinės žmonijos prigimties tyrimas. „Taigi mes pasirinkome tyrinėti labai archajišką religiją ne tam, kad pramogos dėlei pripasakotume keistenybių ir savotiškumų. Jeigu ji tapo mūsų tyrimo objektu, tai todėl, kad pasirodė mums labiau nei bet kuri kita religija padėsianti išaiškinti religinę žmogaus prigimtį, kitaip tariant,

atskleisti esmišką ir permanentinį žmonijos aspektą“ (Durkheim 1999 [1912]: 5-6).

Dešimt metų prieš „Elementarių religinio gyvenimo formų“ pasirodymą E. Durkheimas ir jo mokinys M. Maussas E. Durkheimo įsteigtame ir leidžiamame žurnale *Année Sociologique* paskelbė klasikinę studiją „Apie kelias primityvias klasifikavimo formas: indėlis į kolektyvinių vaizdinių tyrimą“ (Durkheim, Mauss, 2009 [1903]). Šioje studijoje bene pirmą kartą pirmykščių genčių klasifikacinės sistemos buvo tiesiogiai susietos su mokslinėmis klasifikacijomis. „Šios sistemos, lygiai taip pat kaip ir mokslo, turėjo išskirtinai spekuliatyvų tikslą. Jos siekė ne palengvinti veiksmus, bet tobulinti supratimą, padaryti suprantamais tarp daiktų egzistuojančius santykius. /.../ Pirmiausiai tokios klasifikacijos siekė sujungti idėjas, suvienyti mąstymą; jas galima neklystant laikyti mokslinėmis ir jos sudaro pirmąją gamtos filosofiją“ (Durkheim, Mauss, 2009 [1903]: 48).

Išanalizavę pirmykštes klasifikacijų sistemas, E. Durkheimas ir M. Maussas priėjo prie išvados, kad jos yra socialinės prigimties, kitaip tariant, pirmykščių visuomenių kognityvinės

ne. Jo paties disciplina pateikia kitų kultūrų žinojimo tyrinėjimo pavyzdžių, kurie galėtų būti modeliais ir įkvėpimo šaltiniais. Durkheimo klasikinis veikalas „Elementarios religinio gyvenimo formos“ parodo, kaip sociologas gali atskleisti žinojimo formų architektoniką. Be to, Durkheimas užsiminė, kaip jo atradimai galėtų būti siejami su mokslinio žinojimo tyrimais. Tačiau tie, kuriems užuominos buvo skirtos, jas ignoravo“ (Bloor 1991; 4). Šiuo požiūriu D. Blooras teisus. Taip jau nutiko, kad kartais klasikine pavadinama žinojimo sociologija pasuko kitu keliu ir E. Durkheimo religinės žmogaus prigimties tyrinėjimai liko nuošalėje. Antai, P. L. Bergeris ir T. Luckmannas savo chrestomatinės knygos „Socialinis tikrovės konstravimas. Žinojimo sociologijos traktatas“ įvade, aptardami žinojimo sociologijos problemą, kurią yra pasirengę spręsti, E. Durkheimo religinių tyrinėjimų nemini. Anot jų, redefinicijos reikalaujančiai žinojimo sociologijos sampratai pamatus klojo K. Marxas, F. Nietzsche, W. Dilthey'us, o prie jos plėtojimo daugiausiai prisidėjo M. Scheleris ir K. Mannheimas (Berger, Luckmann 1999 [1966]; 11-31). Tai iš esmės labiausiai paplitusi, su nedidelėmis variacijomis, žinojimo sociologijos raidos interpretacija (žr. Frisby 1983).

schemos atspindi tų visuomenių socialinės organizacijos formas. Todėl iki tol dominavusį antropocentrinį mąstymo aiškinimą turėtų keisti sociocentris, nuo psichologinės mąstymo interpretacijos turėtų būti pereita prie sociologinės. Pirmykščių visuomenių klasifikacijos, arba kitaip – kognityvinės sistemos, turėtų būti pradėtos aiškinti kaip kilusios iš tų pačių pirmykščių visuomenių socialinių struktūrų: supratimo kategorijos yra kolektyviniai vaizdiniai, o mąstymo schemas yra sumodeliuotos pagal primityvių genčių socialines struktūras¹⁴.

Vėliau „Elementariose religinio gyvenimo formose“ E. Durkheimas pratęsė žinojimo socialinio organizavimo tyrimus ir suformulavo išvadą, kad individų naudojamos pasaulio pažinimo kategorijos atspindi socialinę tikrovę dvejopai. Pirma, kolektyviniai vaizdiniai yra socialinės prigimties, todėl jie yra glaudžiai susiję su socialine infrastruktūra, su tuo, kaip visuomenė yra sudaryta, kokia yra ją sudarančių institucijų: religinių, moralinių, ekonominių ir t. t., morfologija. Antra, socialus yra kolektyvinių vaizdinių turinys. „Visuomenė kategorijas ne tik formavo, patį jų turinį sudaro įvairūs socialinės būties aspektai: giminės kategorija ėmė nesiskirti nuo žmonių grupės sampratos; laiko kategorijos pagrindą sudaro socialinio gyvenimo ritmas; iš visuomenės užimamos erdvės

kildinama erdvės kategorija; efektyvios jėgos, kuri yra esminis priešastingumo kategorijos elementas, prototipu tapo kolektyvinis veikimas“ (Durkheim 1999 [1912]: 485. Vertimas taisytas).

Čia pat E. Durkheimas primena, kad visos šios kategorijos, kurios yra socialinės tiek prigimties, tiek turinio požiūriais, naudojamos tikrovei aiškinti. Kiek supaprastindami galėtume apibendrinti, kad socialinio gyvenimo formos ir ypatumai tampa tikrovės pažinimo kategorijų prototipais. Tačiau galime pasakyti ir kitaip: socialinę prigimtį ir socialines konfigūracijas atspindinčios kategorijos tampa ne tik visos tikrovės, bet ir socialinės tikrovės aiškinimo įrankiais. Esame įsitikinę, kad šita išvada yra labai svarbi sociologijos didaktikos požiūriu. Pagrindinė E. Durkheimo pamoka sociologijos didaktikai galėtų būti suformuluota taip: pažindami kitus, mes atpažįstame universalius pažinimo įrankius, kurie padeda pažinti ir save pačius. Kitaip tariant, sociologinis socialinės tikrovės pažinimas nėra įmanomas be sociologinio paties pažinimo proceso (at)pažinimo. Vėliau P. Bourdieu šitą sociologijos atsigręžimą į save pačią pavadins socioanalize, sociologijos sociologija arba refleksyviąja sociologija, o D. Blooras – ketvirtuoju stipriosios žinojimo sociologijos programos principu.¹⁵

¹³ Kaip rodo šiame straipsnyje jau analizuota istorinės sąmonės koncepcija, durkheimiška istorijos samprata gali būti pagrįstai kritikuojama.

¹⁴ Daug vėliau P. Bourdieu, plėtodamas E. Durkheimo ir M. Mausso išvalgas, įrodinėjo, kad pirmykštėse visuomenėse aptinkamas kognityvinių ir socialinių struktūrų atitikimas būdingas ir šiuolaikinėms visuomenėms, o tą atitikimą įtvirtina švietimo sistema. (Bourdieu, Wacquant 2003 [1992]; 32-35).

¹⁵ Anot stipriosios žinojimo sociologijos programos autoriaus D. Blooro, mokslinio žinojimo sociologija privalo vadovautis keturiais principais: (1) jos aiškinimai turi būti *priežastiniai*, t. y. ji turėtų atskleisti aplinkybes, nuo kurių priklauso įsitikinimai arba žinojimai; (2) ji privalo būti *nešališka*

Šią E. Durkheimo pamoką pritaikėme studijuodami (tyrinėdami) žinojimo arba veikiau mokslo sociologiją. Tarkime, analizuodami chemikų, fizikų, matematikų ar kokią kitokią akademinę bendruomenę, atskleidėme ne tik universalius akademinės bendruomenės organizavimosi ir funkcionavimo aspektus, bet ir sociologų akademinės bendruomenės ypatumus. Kitos akademinės genties aiškinimasis artikuliuo taisykles, pagal kurias gyvena ir akademinė sociologų gentis. Esame įsitikinę, kad atsigręžimas į savo akademinę gentį yra esminis sociologijos didaktikos bruožas. Būtent tokia refleksija sudaro prielaidas atpažinti sociologinį *habitus* ir nuo sociologinės sąmonės pereiti prie sociologinės savimonės lavinimosi. Būtent šiuo požiūriu sociologinės sąmonės samprata yra labai artima straipsnio įvade išdėstyta istorinės sąmonės sampratai.

Įvade jau užsiminėme, kad svarstėme įvairias sąvokas tyrėjų kolektyvams pavadinti. Tai ir akademinis *cechas*, ir mokslininkų arba akademinė *gentis*, tyrėjų *kolektyvas* arba mokslininkų *grupė*. Nutarėme kol kas šių sąvokų vartojimo nevaržyti. Jos susijusios su kiek skirtingomis tradicijomis, kurių nei vienai prioritetu nesutei-

kėme. Šių sąvokų vartosenos nekontroliavome, kitaip tariant, kalbėjomės kaip kalbasi, tačiau pabandėme trumpai atsakyti į klausimą, kodėl kalbasi taip, kaip kalbasi. Sutarėme, kad sąvoką „akademinis cechas“ būtų galima sieti tiek su istoriniais sentimentais, kai, augant universitetams, miestuose stiprėjo profesiniai cechai, tiek ir su sociologijos studijų, kaip amato (*le métier*) perdavimo (Bourdieu, Chamboredon, Passeron 1991 [1968]) samprata. Tačiau sąvokos „cechas“ nereikėtų perdėm romantizuoti ir vaizduoti cecho kaip pastoralinės idilės.¹⁶ Inicijacija į cechą nebūna paprasta. Iš dalies tai tiktų ir bendruomenės sąvokai.

Sąvoka „gentis“ – tai duoklė ir E. Durkheimui, ir B. Latourui su S. Woolgaru. E. Durkheimas, norėdamas atskleisti kolektyvinių vaizdinių prigimtį, tyrinėjo pirmųkščių genčių totemizmą. Taip pirmųkščių genčių religiniai vaizdiniai tapo kolektyvinių vaizdinių tyrinėjimo priemonėmis. Mokslininkų grupės, kaip genties, įvaizdį įtvirtino B. Latouro ir S. Woolgaro antropologinis mokslinės laboratorijos tyrimas. Būtent antropologinis žinojimo organizavimosi tyrimas nutiesė interpretacinius saitus tarp tiroksiną tyrinėjusios mokslinės laboratorijos ir

tiesos ar klaidos, racionalumo ar iracionalumo, sėkmės ar nesėkmės požiūriais, kitaip tariant, ji turi vienodai aiškinti ir tai, kas žinojime teisinga, ir tai, kas jame klaidinga; (3) ji privalo būti *simetriška* aiškinimo būdo atžvilgiu, pvz., tie patys priežasčių tipai turi būti naudojami aiškinant ir teisingus, ir klaidingus įsitikinimus; (4) ji privalo būti *reflektyvi*, t. y. tie patys aiškinimo modeliai, kurie yra naudojami moksliniam žinojimui aiškinti, turi būti taikomi ir mokslinį žinojimą aiškinančiai sociologijai. (žr. Bloor 1991; 5-8)

¹⁶ Robert'as Darntonas taip perpasakoja Nicolas'o Contat'o, kuris aštuoniolikto amžiaus ketvirtame dešimtmetyje tarnavo spaustuvėje Paryžiuje, dienoraščius: „Mokinio gyvenimas buvo sunkus. /.../. Jie miegojo purvinoje, šaltoje kaip ledas patalpoje, keldavosi dar neišaušus, visą dieną būdavo gainiojami, pameistrių užgauliojami ir meistro koneveikiami, o valgyti gaudavo tikrai pliužos. Ypač apmaudu jiems būdavo dėl maisto. Užuoat valgę prie meistro stalo, jie turėdavo grandyti išėdas nuo jo lėkštės virtuvėje. Dar blogiau – virėjas slapta pardavinėdavo maisto likučius, o berniukams duodavo kačių ėdalo – senos, apipuvusios mėsos, kurios skrandis nepriimdavo.“ (Darnton 2002; 89)

pirmųjų genčių. Tačiau patrauklia akademinės genties sąvoka nenorėjome piktnaudžiauti dėl paprastos priežasties. Atlikus publikacijų analizę, paaiškėjo, kad akademinėje diskurse akademinės genties sąvoka dažnai yra siejama su akademinės korupcijos reiškiniu ir turi neigiamą konotaciją.

Lietuvos akademinėje bendruomenėje bene populiariausia sąvoka yra mokslininkų grupė. Be kitų dalykų, kas yra mokslininkų grupė, apibrėžia ir Lietuvos mokslo tarybos dokumentai.¹⁷ Mokslininkų grupių projektai yra bene populiariausia akademinėje bendruomenėje mokslo konkursinio finansavimo forma, nes mokslininkų grupė vykdo mokslo projektą pačių projekto vykdytojų tyrėjų pasiūlyta tema. Mokslininkai dažnai tvirtina, kad ši finansavimo forma geriausiai įtvirtina akademinės laisvės ir pasitikėjimo akademinėje bendruomenėje idealus. Pagal tai, kaip keičiasi finansavimas mokslininkų grupių projektams, galima spręsti apie politinės valdžios santykius su akademinėje bendruomenėje, ar norima ją labiau kontroliuoti, ar, atvirkščiai, norima suteikti jai daugiau laisvės. Kadangi šiuo metu mokslininkų grupių konkurso nebeliko, daugėja taip vadinamų reikminių tyrimų, kurių temas formuluojant vis aktyviau dalyvauja įvairios ministerijos, yra pagrindas teigti, kad akademinės bendruomenės socialinė kontrolė auga.

Kaip mes tyrėme (požiūrio paieška arba socioanalizė)

Kaip jau užsiminėjome, doktorantus ėmėms tyrinėti 2011 metais. Doktorantai, kaip

tiriamųjų grupė, buvo labai paranki: patiems doktorantams tyrimas, kuris dažniausiai būdavo organizuojamas kaip pusiau struktūruoti interviu, patiko, o magistrantai, diskutuodami su jais daugeliu požiūriu artimais doktorantais, pažino akademinio gyvenimo organizavimo principus. Daugiausiai kalbinome gamtos ir tikslųjų mokslų doktorantus. Dažnai kryptingas pokalbis apie jų akademinę karjerą patiems doktorantams būdavo bene pirmoji proga susimąstyti, kodėl jų akademinė karjera susiklostė taip, kaip susiklostė. Tačiau vis geriau susipažįstant su žinojimo ir mokslo sociologijos problematika, tyrimo klausimai ir interviu gairės keitėsi.

Pirmųjų kelerių metų pokalbiai buvo labiau orientuoti į akademinės socializacijos problematiką. Rekonstruodami biografijas aiškinomės, kokie veiksniai galėjo turėti įtakos sukant akademinės karjeros keliu. Tačiau ilgainiui nuo individualios akademinės socializacijos perėjome prie akademinio cecho, kuriam taisyklės diktuoja akademinis laukas, tyrimo.

Svarbu yra tai, kad pažindami kitą akademinį cechą galėjome atpažinti tipiškas taisykles, būdingas visam akademiniam laukui apskritai, kurioms paklūsta akademiniai cechai ar gentys. Taip atradome priemones ir savo pačių akademinio cecho identifikavimui. Tirdamas kitą akademinį cechą, identifikuoji esminius akademinio lauko bruožus, kuriais pasižymi ir ta akademinė gentis, kuriai priklausai. Kitaip nei kiti akademiniai cechai, sociologija disponuoja akademinės genties reflektavimo ir identifikavimo priemonėmis. P. Bourdieu,

¹⁷ LMT, mokslininkų grupių projektai, <http://www.lmt.lt/lt/mkf/mip.html>

išskirdamas sociologijos reflektyvumą kaip esminę sociologijos savybę, ją pavadino sociologijos sociologija arba socioanalize. Būtent sociologinis sociologijos tyrimas identifikuoja sociologo sąmonės srautą kreipiantį *habitus*. Sociologas tapdamas sociologu turėtų atpažinti šį *habitus* ir tai galėtų būti laikoma vienu iš sociologijos didaktikos tikslų.

Kaip mes mokėmės tirdami (metodikos ir didaktikos santykis)

Sociologijos amato ir socioanalizės mokymas(is), žinoma, turi savitą metodiką. Tačiau jos išmokti niekaip nepavyktų vien skaitant metodologinius vadovėlius, net ir sociologijos gentainių laikomus pačiais geriausiai. Aikido ar Tai Či juk taip pat neišmokstama vien skaitant vadovėlių. Taip ir sociologinio (kovos) meno¹⁸ visada išmokstama kartojant ir gludinant kiekvieną sociologinės praktikos judesį: ar tai būtų žongliravimas teorinėmis schemomis, kūrybiškas tyrimo instrumento komponavimas, nepriekaištingas interviu ar fokusuotos diskusijų grupės vedimas, kuriam reikia išlavinti ne tik protą, bet ir kalbą bei kūną. Per sunkią (bet ne tiek, kaip R. Darntono minimų spaustuvės darbuotojų), kartais chaotišką, bandymų ir klaidų principu pagrįstą praktiką sociologo *habitus*, sociologų genties dvasia įsikūnija į sociologijos studentę ar studentą. Taigi, nors šio tyrimo ir neatlikome „lyg pagal vadovėlių“, t. y. metodiškai nepriekaištingai, visgi galime drąsiai tvirtinti, kad išmokome daugiau nei aklai sekdami vado-

vėlių. Jau vien dėl to, kad padarėme daug klaidų, iš kurių galime pasimokyti. Būtų pernelyg drąsu teigti, kad, G. Bachelard'o terminais kalbant, pasiekėme trečiąjį monitoringo lygį, tačiau prie stebėjimo stebėjimo stebėjimo bent šiek tiek priartėjome. Kad būtų aiškiau, ką ir kaip mes išmokome, reikėtų pradėti nuo glausto tyrimo metodikos aprašymo.

Kaip atrinkome informantus

Mūsų tyrimo-didaktinio eksperimento objektas, E. Durkheimo sąvokomis kalbant, akademinės genties kolektyviniai vaizdiniai. Jo tikslas – identifikuoti kolektyvinius vaizdinius, juos aprašyti ir palyginti su sociologų akademinės genties kolektyviniais vaizdiniais. Šiam tikslui įgyvendinti išsikėlėme uždavinį surasti ankstesniuose tyrimuose nenagrinėtą akademinę gentį. Siekdami didesnio kontrasto, tyrimui pasirinkome mokslų klasifikacijos požiūriu nutolusią chemikų gentį.

Įvairiais būdais mėginome susidaryti pirmąją vaizdinį apie savo tyrimo objektą. Apsilankėme vietoje, t. y. fakultete, kad pamatytume, kokioje erdvinėje struktūroje jie dirba ir kaip ji susijusi su mokslinio ir didaktinio chemikų darbo pasidalijimu. Apsilankymas natūralioje tiriamųjų aplinkoje, neformalus pokalbis su pažįstamu chemiku, stengiantis kartu išbandyti tuo metu dar neužbaigto tyrimo instrumento klausimus, įkvėpė ne vienam klausimui, kurį po to uždavėme vesdami diskusiją. Šis potyris paskatino mūsų susidomėjimą laboratorijos,

¹⁸ Sociologiją su kovos menu lyginti pradėjo P. Bourdieu. Šį palyginimą įtvirtino P. Bourdieu skirtas dokumentinis filmas *La sociologie est un sport de combat* (2001 metai, režisierius Pierre Carles, <http://www.imdb.com/title/tt0271793/>).

tyrimo įrangos, finansavimo jai įsigyti vaidmeniu chemijos moksle ir didaktikoje, apie ką be susidūrimo su chemikų genties erdve nebūtume susimąstę. Šis pažįstamas nurodė keletą kitų potencialių informantų, taigi šiuo atveju atrankoje panaudojome sniego gniūžtės metodą.

Šalia šio juslinio mėginimo apčiuopti chemikų genties gyvenimą ir mąstyseną bei surinkti informantus per pažįstamus mėginome padaryti tiriamųjų atranką pagal kiekybinius mokslinio prestižo kriterijus, konkrečiai Hirscho indeksą. Naudodami programą *Publish or Perish* atrinkome dvi chemijos fakulteto katedras, kurios išsiskyrė akademinų publikacijų gausa. Tai padarėme iš fakulteto internetinio puslapio paėmę ten surašytus katedros narių vardus ir pavardes (mokslininkus ir doktorantus), atlikę jų publikacijų paiešką bei susumavę kiekvieno jų H indeksus. Pirminis šio *ad hoc* sugalvoto atrankos metodo tikslas buvo tiesiog atrinkti chemikų bendruomenėje reikantiškiausias, reikšmingiausias žaidėjus remiantis P. Bourdieu lauko veikėjų atrankos, kuri adekvačiai, bet ne statistiškai, reprezentuotų lauko logiką ir santykių struktūrą, principus. Tačiau pats atrankos procesas turėjo nelauktų ir labai teigiamų padarinių. Mes ne tik savo atrankos metodą „mišrainę“ padarėme sistemingesnę, bet ir atlikome naudingas sociologines pratybas. Viena vertus, filtruodami informantų publikacijas susipažinome su informantų tyrimų temomis, pastebėjome tendencijas, kas, su kuo ir apie ką rašo straipsnius, ir taip priartėjome prie tyrėjų grupių identifikavimo. Kita vertus, ši infor-

macija padėjo praturtinti mūsų klausimyną ir suvokti daug akademinio prestižo kaupimo ir pasidalinimo niuansų. Galų gale, išmokome dirbti su *Publish or Perish* programa ir šie įgūdžiai mums pravers patiems atrenkant literatūrą, kuri bus reikalinga būsimiems tyrimams.

Vis dėlto, pati įdomiausia ir sudėtingiausia informantų atrankos dalis buvo mūsų mėginimai suderinti laiką su potencialiais informantais, juos įvairiais būdais „suvilioti“, prisikviesti į mūsų patalpas tyrimui. Šios „viliojimo meno“ pamokos puikiai atskleidžia, kokia svarbi kiekvieno sociologo, ar tokiu tampančio žmogaus, darbo dalis yra bendravimo įgūdžiai. Norint, kad informantai atvyktų juk neužtenka jiems pasakyti sausos informacijos. Reikia juos įtikinti tyrimo nauda jiems patiems, parodyti, kad mums iš tikro rūpi jų, kaip doktorantų, patiriami sunkumai tampant chemikų genties nariais ir pan. Dviejose diskusijose iš viso dalyvavo 7 doktorantai. Pirmojoje dalyvavo tryse (2 merginos ir vaikinai), o antrojoje - keturiose (1 mergina ir 3 vaikinai). Kitaip tariant, organizavome dvi mini diskusijų grupes.¹⁹

Daugiau atsitiktinumo dėka mums papuolė ne vien pirmų ar paskutinių metų doktorantūros studentai, bet chemikai skirtingose tapsmo chemikų genties nariu stadijose – nuo pirmų iki ketvirtų metų. Paaikškėjo, kad tai buvo ne tik privalumas, bet ir trūkumas, nes vyresni, daugiau patyrę doktorantai savo iškalba pranoško jaunesnius kolegas ir jų atžvilgiu dominavo (nors kiekvienoje diskusijoje buvo tik po vieną studijas baigiantį chemijos doktorantą).

¹⁹ How many people are in each Focus Group? In: FAQs about Focus Groups. <http://www.groupsplus.com/pages/faq.htm>

Kokią tyrimo metodiką taikėme

Šiame tyrime-didaktiniame eksperimente taikėme slapto stebėjimo ir fokusuotos diskusijos metodus. Tokio metodų pasirinkimo tikslas nebuvo tik noras siekti formalios metodų trianguliacijos. Toks metodų derinimas mums padėjo geriau apčiuopti didaktinę mūsų tyrimo dimensiją. Mes susiskirstėme grupėmis taip, kad kai viena tyrėjų pora vedė diskusiją, kiti stebėjo ir klausėsi anapus vienpusio veidrodžio stebėsenos kambaryje, o per antrą diskusiją tiesiog apsikeitėme vaidmenimis. Šis apsikeitimas vaidmenimis labai paskatino mūsų norą reflektuoti visą tyrimo procesą, kritikuoti save ir kolegas, ieškoti būdų, kaip ateityje galima būtų patobulinti panašių tyrimų eigą. Be to, mes ir patys pasijutome kaip mūsų tiriamieji – kaip genties nariai. Tas jausmas atėjo iš lygesnio darbo pasidalijimo bei kolektyvinio darbo sukuriamos atsakomybės. Kad ir kaip tai gali keistai skambėti, bet būtent kolektyvinis darbas, arba kaip informantai įvardino – „individualiai kolektyvinis“ – sukuria daugiausiai individualios atsakomybės. Taip yra todėl, kad vienoks santykis su sociologiniu tyrimu, kaip ir su chemijos eksperimentais, yra dirbant su vienu informantu, ar visu eksperimentu vienam, kai niekas kitas geriau už tave jo neišmano, o visai kitoks žinant, jog tave vertins ne tik „genties vyresniųjų taryba“, bet ir kiti jaunieji tyrėjai, atsidūrę panašioje tapsmo akademinės genties nariu stadijoje. Iš pradžių galbūt to nesuvokėme, bet vieni kitus kritikuodami dėl diskusijos vedimo, dėl klaidų transkribuojant, vieni kitus papildydami, ateidami vieni kitiems į pagalbą įsijautėme į mokslinės genties praktikoje labai

svarbų tyrimo rezultatų vertinimo procesą. Mes užsiėmėme tarsi *peer review*, tik be anonimiškumo. Bendradarbiavimas mus įkvėpė ir refleksijoms, pasiūlymams, kaip ateityje reiktų tobulinti tyrimo atlikimą, pradedant informantų išdėstymu diskusijos metu ir baigiant klausimų uždavimu eiliškumu. Galų gale, toks „individualiai kolektyvinis“ darbas iš tikro priminė savotišką iniciacijos į gentį išbandymą, ypač kai sėdėjome prieblandoje stebėsenos kambaryje ir patyliukais, lyg tykodami žvėries medžioklės metu, ištempę ausis klausėmės, apie ką gi kalba mūsų kolegos ir informantai. Šis momentas taipogi buvo gana netikėtas ir neplanuotas. Paprasčiausiai mikrofono baterijos išseko ir mums teko klausytis to, kas girdisi per stiklą.

Transkribuodami diskusijas, o vėliau jų medžiagą struktūruodami su programa MAXQDA bei braižydami kodų medžius supratome, kiek daug panašumų sieja (o ne tik kiek skirtumų skiria) sociologus ir chemikus. Netikėtas panašumas buvo sociologinės bei cheminės praktikos virtuozizmo individualumas. Ne tik sociologas gali būti unikalčiai gabus ar negabus interviuotojas, duomenų interpretuotojas, koncepcijų kūrėjas, bet ir chemikas gali būti „auksinių rankų“ laboratorijos „šefas“, kurio eksperimentus kitiems sunku pakartoti ne todėl, kad jie yra falsifikatai, bet todėl, kad jiems atlikti reikia ypatingos kūniškos pagavos, miklių rankų, „išlavintos akies“ ir pan. Žinoma, chemikas gali būti ir toks, kuris „turi galvą, bet neturi rankų“. Šiuo požiūriu mūsų informantai labai taikliai palygino chemikus su virėjais. Sėkmingas eksperimentas visada susideda iš kažko daugiau nei tiksliai pamatuoti medžiagų kiekiai.

Panašiai yra ir maisto gamyboje: galima turėti reikiamus ingredientus teisingomis proporcijomis, bet skonis vis tiek bus ne tas. Tas pat galioja ir sociologijoje: puikios metodologijos žinios visiškai negarantuoja tyrimo atlikimo kokybės.

Kalbant apie analizės instrumentų įvaldymą, šiuo atveju ne dėstytojas mus mokė, kaip naudotis analizės programa, o labiausiai ja naudotis įgudusi kolegė. Panašiai buvo ir su *Publish or Perish* programa bei garso įrašų karpymu naudojant *Cubase* programą, kad galėtume panaudoti jį su bandomąja dar kitos kolegės pasiūlytos transkribavimo programos *F4* versija. Taigi kiekvienas ir kiekviena įdėjome savo indelį toje srityje, kurią labiausiai išmanėme. Kita vertus, nestigo progų išbandyti save ir nepatogiuose, baimę keliančiuose vaidmenyse: pvz., diskusiją vedė ir tie, kam nepatinka vesti diskusijas ar imti interviu.

Apibendrinti šią mokslinio žanro publikacijoms gan neįprastą „metodologinę dalį“ galima būtų taip. Įvairius atrankos kriterijus pasirinkome taip, kaip padiktavo kintančios mūsų tyrimo aplinkybės. Klausimyną sudarėme tokiu būdu, kaip mums siūlė ne mokslinė literatūra, bet pilotinis tyrimas – neformalus pokalbis ir potencialių informantų publikacijų apžvalga. Informantus kvietė tie, kas norėjo ir kaip leido mūsų improvizacinę pagava. Diskusijas vedė tie, kas norėjo labiausiai save išbandyti arba jautėsi geriausiai pažįstantys klausimyną.

Panašiai nutiko ir su duomenų apdorojimu bei analize. Griebėmės tų instrumentų, kuriuos esame jau įvaldę ir drauge kolegas jais naudotis pamokėme.

Žiūrint į šį eklektišką atrankos metodų ir analizės technikų mišinį aiškėja, kodėl savo tyrimą laikome ne chemijos doktorantų tyrimu, bet didaktiniu eksperimentu, kurio tikslas – sociologinė sociologijos didaktikos refleksija. Šiuo požiūriu tyrime naudota metodika yra tikslinga ir pasirinkta neatsitiktinai. Ji buvo skirta ne naujų duomenų paieškai, bet mokymosi procesui intensyvinti ir talkinti vėlesnei jo refleksijai.

Žinoma, duomenų mes surinkome ir norime juos čia pateikti. Tačiau, vėlgi, ne genami formalių tyrimo ataskaitos ar mokslinio straipsnio reikalavimų, o norėdami suteikti empirinį pamatą vėlesnei sociologinės didaktikos procesų refleksijai. Mes norime pademonstruoti, ką sužinojome apie chemikų genties kolektyvinius vaizdinius, kokias bendras akademiniam laukui (vadinasi ir sociologams) struktūras ir akademinę didaktiką būdingas praktikas juose atpažinome, kad galėtume reflektuoti jas ir jų struktūruojamą sociologinę didaktiką.

Todėl ir straipsnis primena eskizų albumą, o ne užbaigtą *l'art pompier* stiliaus darbą. Tai atitinka P. Bourdieu įsteigto žurnalo, kurio redaktoriumi jis buvo nuo 1975 metų iki pat mirties, *Actes de la Recherche en Sciences Sociales* politiką.²⁰ Laikome, kad mūsų sociologijos

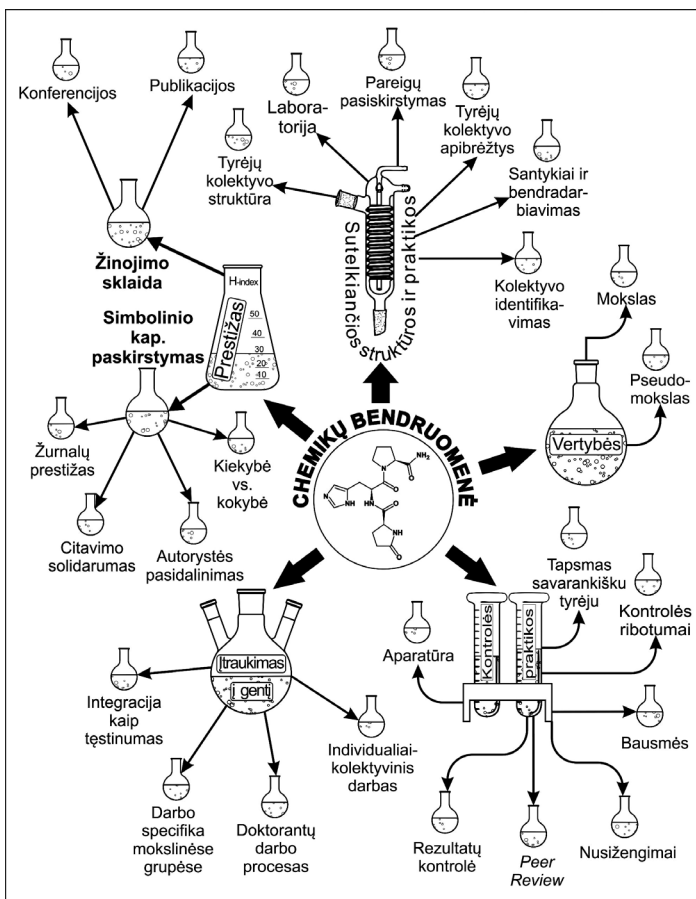
²⁰ „*Actes de la Recherche en Sciences Sociales* spausdinami įvairiausi tekstai nuo nepriekaištingai parengtų straipsnių iki neapdorotų vykstančio darbo ataskaitų, čia išsitenka skirtingų stilių, apimčių ir įvairiais šriftais atspausdinti tekstai, plačiai naudojamos iliustracijos, pirminių dokumentų faksimilėmis, pastabų ir pokalbių apie tiriamą sritį ištraukomis, statistikos lentelėmis ir grafikais. Žurnalo apipavidalinimo, retorikos ir stiliaus naujovės remiasi mintimi, jog refleksyvosios sociologijos turinys ir forma glaudžiai susiję ir kad būdas, kuriuo nagrinėjamas sociologijos objektas,

žurnalui „Sociologija: mintis ir veiksmas“ tokia nuostata į sociologinius tekstus nėra svetima.

Žinojimą gaminantis mokslininkų kolektyvas doktorantų akimis

Kaip jau minėjome, šiame skyriuje pateiksimė mūsų surinktus duomenis apie doktorantų internalizuotus chemikų genties kolektyvinius vaizdinius.

Kadangi kolektyviniai vaizdiniai apima visą chemijos doktorantų socialinį ir ne tik socialinį kosmosą, visą jų turinį suskirstėme į kelias grupes, kurios pasufferavo šio straipsnio skyriaus poskyrio struktūrą. Skyrių nusprendėme pradėti žemiau pateiktu kodų arba kategorijų medžiu, kuris buvo mūsų kelrodis organizuojant tyrimo medžiagą. Tyrimo metu identifikuotų kodų medis grafiškai vaizduoja

Pav. 1. Kodų medis

yra bent jau ne mažiau svarbus už galutinį tiriamojo proceso rezultatą. Kaip rodo žurnalo pavadinimas, „tiriamoji veikla“ turi beveik tokią pat, o gal ir didesnę, reikšmę kaip galutinis rezultatas.“ (Bourdieu, Wacquant 2003; 94)

pagrindinius chemikų gentį, doktorantų akimis, apibrėžiančius aspektus.²¹

a) Kolektyvą sutelkiančios struktūros ir praktikos

Savo mėginimą atpažinti bendrąsias akademinės struktūras ir praktikas diskusijoje su chemijos doktorantais pradėdame nuo doktorantų pateiktų savo kolektyvo ir tyrėjų grupės apibrėžčių. Kaip pamatysime, šios apibrėžtys glaudžiai susijusios su tuo, kur šioje grupėje jie identifikuoja save ir kaip supranta savo santykius su kolegomis.

Kas yra chemikų kolektyvas?

Iš pirmo žvilgsnio atrodantis savaime suprantamas, šis klausimas nukreipia į platesnes socialinio identiteto paieškas. Informantai reflektuoja ne tik savo kaip doktorantų statusą, bet ir savo kaip tyrėjų bei būsimų mokslininkų vaidmenį:

„Mus ruošia nebūti chemijos technikai, nei inžinieriais. <...> Mus ruošia daryti mokslą, mokslininkus, daryti ne technologinių procesų, ne vadybos, ne dar kažko, ne pedagogikos, ne pardavimų. O chemijos fundamentų - ant ko jie stovi, iš ko viskas kilę, kaip vystosi.“ (informantas Nr. 1).²²

Gilinantį į kasdienę tyrimo dalyvių darbo patirtį, išryškėjo, ką jie įvardija žodžių junginiu „tyrėjų grupė“. Tyrėjų grupės, anot informantų, yra mokslininkų ir studentų grupės, kurias vie-

nija bendra tyrimo tema, kryptis ar problematika. Informantai gana aiškiai ir išsamiai atskleidė tokio tipo kolektyvų buvimą, siūlydami jiems priskirti „mokslinės grupės“ pavadinimą:

„Yra dėstytojai, kurie dirba tam tikrose tematikose, jie turi temas, kur paskui temos ir yra jų principo dalykas ką, kur tu stoji stodamas į doktorantūrą.“ (informantas Nr. 2); „Šiaip tai yra mokslininkas ir jo studentai, tai yra kažkokia mokslinė grupė. Ir kažkokio tyrėjų kolektyvo, nu tas bendras toks, viskas.“ (informantas Nr. 3).

Konkrečias grupes informantams nėra lengva atpažinti ir išskirti, nes jos paprastai peržengia administracinių akademijos struktūrų ribas ir sudaro sudėtingą santykių tinklą, apie kurio struktūrą galima būtų daryti atskirą tyrimą. Vis dėlto, jos apibrėžiamos nuosekliai – kaip turinčios bendrą tyrimo kryptį, vadovą ir jo sutelktą mokslininkų komandą. Jos taip pat išskiriamos kaip tam tikri vienetai, kurie, esant reikalui, bendradarbiauja tarpusavyje. Tokios grupės nėra apibrėžiamos per administracinį suskirstymą, ar per tam tikras darbo patalpas. Tyrimo dalyviai neišskyrė kolektyvų, kurie būtų sudaryti pagal fakultetus, katedras ar laboratorijas. Nors informantai laboratorijas laiko reikšmingomis ir „labai svarbiomis“ savo veikloje, tačiau nebūtinai kolektyvo telkimo ar apibrėžimo atžvilgiu. Laboratorija labiau suprantama kaip fizinė vieta, būtina infrastruktūra, kuri suteikia galimybę individams ar grupėms dirbti kartu. Tad identifikuojant kolektyvą yra remiamasi ne

²¹ Vengiant galimų nesusipratimų reiktų iš karto pabrėžti, kad iš temos „vertybės“ išplaukianti potėmė „pseudomokslas“ tikrai nereiškia, kad mokslininkai vienu metu svarbiais laiko ir moksliškumo reikalavimus, ir pseudomokslą. Pseudomokslas viso labo yra binarinė mokslo opozicija, jo antipodas, neigiamas mokslininkų vertybinio lauko polius.

²² Informantų kalba netaisyta (red. past.).

administracijos nustatytais vienetais (fakultetas, katedra) ar konkrečia vieta (laboratorija), tačiau bendra tyrinėjama tematika bei problematika. Būtent dėl tokio tyrėjų grupės išskyrimo informantams buvo sunku identifikuotis su vienu konkrečiu kolektyvu ar tyrėjų grupe.

Kolektyvo struktūra: iš ko susideda chemikų kolektyvas? Koks jis?

Kolektyvas organizuojamas akademinės hierarchijos principu. Šios hierarchijos viršuje dažniausiai būna profesorius, kuris vadovauja ir prižiūri konkrečios mokslinės krypties tyrimą, jis formuoja ir pačią tyrimo temą. Visas darbas taip pat organizuojamas hierarchijos principu. Žemiausioje pakopoje dirba mažiausiai patyrę studentai – bakalaurantai ir magistrantai. Aukštesnėse dirba doktorantai ir jau turintys akademinį laipsnį tyrėjai. Nuo labiau techninio darbo apačioje judama link abstraktesnių tyrimo klausimų ir mokslinio kūrybiškumo reikalaujančios veiklos. Žemiausios grandies darbuotojai yra ugdomi būsimai veiklai ir kartu atlieka darbus, kurie būtini aukščiau esantiems tyrėjams. Paprastai aukščiausioji grandis tiesiogiai nevadovauja žemiausiosioms, tai patikima viduriniajai – doktorantams.

Pastebėtina, kad didelėje tyrėjų grupėje gali būti ne viena hierarchija:

„Kartais būna ta, labai jau tokia didžiulė ta mokslininkų grupė, su keliom hierarchijom, kaip Zolių-gelių. Yra vienas profesorius, du dar docentai, ir taip vat suėję, taip galima sakyti.“ (informantas Nr. 1).

Informantai dalinasi, kad esant hierarchijai išryškėja galios pasiskirstymas ir nelygė kolektyvo viduje:

„Kaip sakant, mes su jais (profesoriais ir docentais) kalbamės, jie su mumis (studentais)

nelabai. Bet, ne nu kaip, yra tas bendradarbiavimas, bet reikia žinot tai, kad ne visada ir jie gali padėt.“ (informantas Nr. 1).

Pareigų pasiskirstymas tyrėjų grupėje

Tyrėjų grupėje egzistuoja formalios pareigos, tokios kaip vyr. specialistai, vyr. mokslo darbuotojai, jaunesnieji mokslo darbuotojai ar mokslinis bendradarbis. Pareigų pasikeitimas iš vienos pareigybės į kitą yra susijęs su grupės narių akademinio kelio trajektorija. Jei esi bakalaurantas – būsi laborantas, o kai baigsi bakalaurą – tapsi vyresniuoju specialistu; baigęs magistrą tapsi vyriausiuoju specialistu ir t. t. Taigi pareigos priklauso nuo studijų pakopos, o ne nuo kompetencijų ar patirties. Tyrimo dalyviai pareigas mato kaip formalų dalyką, kuris nebūtinai apibrėžia atliekamus darbus. „Nes tas „vyresnysis specialistas“ neapibrėžia tavo darbo visiškai.“ (informantas Nr. 3).

Formalios pareigybės neturi reikšmės individo pozicijai ir nelemia jo darbo turinio. Informantams pareigų pavadinimai nėra reikšmingi, tai tiesiog bendras susitarimas dėl pavadinimo, kai tuo tarpu visi žino, kas ir ką iš tikrųjų dirba. Chemijos doktorantų pareigų pavadinimai yra akademinės administracijos socialiniai konstruktai jiems tarsi „nuleisti iš viršaus“:

„Pavyzdžiui, čia esam abu specialistai...(…) Vyr. specialistai, bet, bet tai nieko nereiškia.“ (informantas Nr. 3).

Kolektyvui nepriskiriami techniniai darbuotojai ir aptarnaujantis personalas, nepaisant to, kad šie žmonės gali nuolat dirbti kartu su tyrėjais. Jie traktuojami kaip ne-chemikai ir turi atskirą statusą.

Asmeniniai narių santykiai ir bendradarbiavimas

Tyrimo metu aptariant formalius ir neformalius chemikų kolektyvo narių santykius labiausiai išryškėjo „meistro ir pameistrio“ principas, kuris yra tiesiogiai susijęs su žinių gamyba ir kolektyvo susitelkimu. Aukščiau kolektyvo hierarchijoje esantys tyrėjai globoja ir ugdo žemesnį statusą turinčius narius. Pabrėžiama praktinės veiklos svarba, kur „pameistriai“ gali mokytis iš „meistrų“ ne vien stebėdami mokslinį darbą, bet ir tiesiogiai jame dalyvaudami:

„Čia labai iš tikrųjų iš savo patirties galiu pasakyti, kad labai vieni iš kitų daug išmokom. Tarkim, aš kai atėjau ten, irgi nežinau nežinau, kaip daryti, tai vat klausiu <...> „gal žinai, kaip čia padaryt?“ Tai mes labai daug dalinamės tokia patirtim, man atrodo, tarpusavyje.“ (informantas Nr. 3).

Toks bendradarbiavimas nevyksta vien pagal hierarchijos linijas. Įvairių rangų tyrėjai konsultuojasi vieni su kitais, dalinasi žiniomis bei patirtimi, padeda atlikti tyrimui būtinius darbus. Priklausomai nuo iškilusios problemos, nebūtinai yra konsultuojamasi su profesoriais, bet yra atsižvelgiama į kolegų kompetenciją konkretaus klausimo atžvilgiu.

Įdomu dar ir tai, kad chemikai gali be vargo papasakoti daug detalių apie bendras visam akademiniam laukui žaidimo taisykles ir pateikti ne mažiau turtingą savojo cecho struktūrų ir praktikų specifiką, tačiau jie nenutraukia nuo savo tikrovės akivaizdybės, savaime suprantamybės šydo. Išimtis būtų tie atvejai, kai jie ima kritikuoti savo ir apskritai mokslo metodus, moralizuoja dėl „išsigimstančių“ jo praktikų. Šiuo atveju jie visgi atlieka epistemologinį lūžį ir persikelia į antrąjį monitoringo lygį, nes nuo

asmeninių nuoskaudų dėl tapimo chemiku keblumų aptarimo jie pereina prie savo genties ir mokslo apskritai struktūrų, kaip daikto, objekto, su kuriuo jų nesieja asmeninis ryšys, analizės. Kita vertus, nors chemikams sunkiau pereiti į aukštesnį refleksijos lygį, jie sėkmingiau išnaudoja įvairias nišas dabarties mokslo lauke, skirtingai negu sociologai, kuriems lengviau sekasi reflektuoti, bet sunkiau sekasi išsikovoti tvirtas pozicijas mokslo lauke. Iš dalies dėl to kaltė krenta ant didaktikos praktikų, nes sociologai tarsi labiau orientuojasi į paslaugos teikėjo-kliento santykį su studentija, o štai chemikai orientuojasi į bendruomeniškus santykius, bendrą kūrybinę veiklą ir mokslo gamybos bei didaktinio krūvio pasidalinimą su studentais. Galų gale, dalindamiesi abiejų tipų veiklomis chemikai atranda daugiau balanso nei sociologai, kurie yra perdėm susitelkę į dėstymą (o chemijos doktorantams dėstyti apskritai nereikia). Kaip pamatysime vėliau, iš dalies šį balansą sustiprina nežmogiškasis chemikų genties elementas – laboratorijos technika.

b) Kolektyvo vertybės

Nei pirmuosius antropologus bei sociologus dominusios egzotiškų kraštų gentys, nei modernioji visuomenė neišsivaizduojama be joms būdingų vertybių. Mūsų diskusijų su chemijos doktorantais metu išryškėjo keletas tipiškų mokslinės genties vertybių. Nors tai skamba banaliai, didžiausia vertybė chemikų genties nariams, (savotiškas totemas), regis, yra mokslas, o didžiausia anti-vertybė, (arba tabu) – pseudomokslas. Vertybių aptarimą pradėsime nuo mokslo.

Mokslas

Doktorantų mokslo idealai sukosi apie kelis dalykus. Pirma, anot jų, mokslas „veda žmoniją į priekį“ (informantas Nr. 1), tai – pažangos variklis, naujovės. Antra, kad vestų ją į priekį, moksliniuose straipsniuose turi būti „viskas parašyta, eksperimentas turi būti kuo tiksliau apibūdintas. Kad bet kas jį paskaitęs galėtų pakartot“ (informantas Nr. 6), vadinasi *tikram* mokslui reikia eksperimentų pakartojamumo. Trečia, mokslas, skirtingai negu pseudomokslas, kuris, regis, remiasi „maginiu mąstymu“, studentams suteikia „racionalaus mąstymo [pamokas], ta prasme, tai yra didžiulė dovana, tai, ką jie gauna per tas studijas.“ (informantas Nr. 1). Vadinasi, raktiniai mokslo vertybės žodžiai būtų *pažanga, eksperimento pakartojamumas* ir *racionalumas*.

Diskusijos metu paprašius informantų paaiškinti, ką jie laiko mokslu ir kas jiems yra pseudomokslas, jie prie mokslo apibrėžimo priėjo aiškindami, kas yra pseudomokslas. Pseudomokslo pavyzdį viena doktorantė apibūdino kaip „tikėjimą“ (nebūtinai religinį) ir paaiškino, kad tikėjimas visada užkrauna įrodymo našta tam, kas netiki to tikėjimo teiginiais. Kad tikintysis savo tiesa suabejotų, skeptikas turi įrodyti, kad vienas ar kitas jo įsitikinimas yra neteisingas, taigi, paneigti jį. Kol nepaneigtas, tikėjimas laikomas teisingu. Moksle galioja priešingas principas – verifikacija – pagal kurį teiginius reikia įrodyti, empiriškai patikrinti, kad juos galima būtų laikyti teisingais:

„Kuo skiriasi mokslas nuo tikėjimo? [...] Tuo, kad tikėjimas yra pagrįstas tuo kad, /eeee/ tiesiog kažkas pasako kažką ir mes visi tikim, kol tas nėra nuneigta. O mokslas: kažkas pasako kažką ir mes tuo netikim, kol tas nėra įrodyta. Mokslas yra abejonė visą laiką.“ (informantas Nr. 4).

Iš pirmojo pavyzdžio išplaukia antrasis moksliskumo kriterijus – paneigiamumas (*falsifiability*). K. R. Popperis šį kriterijų laikė pagrindiniu atskiriant mokslines teorijas nuo nemokslinių. Jo esmė ta, kad teorija ar atskiras teiginys *tada ir tik tada* yra mokslinis, jeigu įmanoma sukonstruoti eksperimentą, kuris šį teiginį ar teoriją nedviprasmiškai galėtų paneigti. Nors informantai šio kriterijaus ryškiai neakcentavo, tačiau jis visgi iškilo kalbant apie tai, ką doktorantai laiko moksline nesėkme. Anot jų, didžiausia mokslinė nesėkme yra toks atvejis, kai tyrimo rezultatų negalima nei patvirtinti, nei paneigti:

„Nesėkmė yra [...], kada tu negali pasakyti, nei „taip“, nei „ne“. Va tada yra pats blogiausias [atvejis], va tada, galima sakyti, yra nesėkmė. Kada negali pasakyti, kad taip nevyksta, bet ir negali pasakyti, kad vyksta. Ir nežinai, kaip patikrint.“ (informantas Nr. 1).

Tokie būtų pagrindiniai du mokslą ir pseudomokslą atskiriantys kriterijai, kuriuos įvardino doktorantai. Greta šių dviejų galima išskirti ir kitus kriterijus, pvz., naujumą. Pasak vieno informanto, kai kurie mokslininkai galbūt vienoje srityje užsiima tikru mokslu, o kitose gali „vos ne pseudomokslais užsiiminėti, [...] įrodinėti seniai pagrįstas tiesas“ (informantas Nr. 5). Jam apie naujumo svarbą paantrino ir kita informantė, teigdama, kad šis reikalavimas yra eksplacitiškas:

„...nu juk turi būti naujumas. Taigi visada būna „what are the novelties of this effort?“ Taiii .. (juokiasi) Visą laiką straipsny turi būtinai parašyti arba atmata pavyzdžiui, nes trūksta naujumo... Nu, taip kaaaad taip, turi jįsai būt“. (informantas Nr. 4).

Kita vertus, jis nėra toks fundamentalus kaip labiau implicitiški teorijos verifikacijos ir

paneigiamumo reikalavimai. Jie vadintini implicitiškais, nes labai retai būna tyrimų, kurių pagrindinis deklaruojamas tikslas būtų pakartoti ir patikrinti arba paneigti kitų eksperimentų rezultatus ir procedūras. Taigi, eksperimentų tikrinimas yra tiesiog „savaiame suprantama“ mokslinio tyrimo dalis, kurios joks tyrėjas negali išvengti, tad kaip ir nėra reikalo tai deklaruoti kaip tyrimo tikslą. Tai vienas iš „akivaizdžių“ jo tarpinių uždavinių. Eksperimentai paprastai patikrinami tada, kai apie juos perskaitoma straipsniuose ir atliekant naują tyrimą remiamasi jų aprašymais norint atlikti kažkokį naują eksperimentą, parentą kitur aprašytaisiais:

„Vėlgi, kažkurioj tu vietoj tu radai literatūrą, kad ten buvo pasakyta, o ten viskas puiku gražu, viskas gaunasi... Tu bandai pakartoti, kas yra nedidelė dalis viso to dalyko, tu ten gali sakyti kad... nu aš čia mokslą darau iš to, kad aš ten penkiasdešimt darbų patikrinau (juokiasi) Tai vat, ir taip padarai, pasižiūri, na .. žmogus teigia, kad taip yra, bet taip iš tikrųjų .. nevyksta niekas“ (informantas Nr. 5).

Jeigu tų tarpinių eksperimentų nepavyksta pakartoti, chemikai visgi neskuba publikuoti paneigimo straipsnių, kol kruopščiai nepatikrino, ar patys nesuklydo atlikdami eksperimentą:

„kad [eksperimentas] nevyksta turi būti šimtą kartų pakartota ir iš visų galų patikrinta“ (informantas Nr. 1).

Tačiau retais atvejais, nuodugnai viską patikrinus, toks nepavykęs eksperimentas netgi gali tapti pagrindu gerai disertacijai:

„Ir daktarą galima padaryti iš neigiamų rezultatų. Ir parašyti publikaciją, bet tada jos turi būti pasakančios „pusė parašytų publikacijų yra nesąmonės“. Ir tai įrodyti ir tie rezultatai, kurie taip sako turi būti išpublikuoti. Geruose žurnaluose.

Dar būtų gerai, jei geresniuose negu tie, kurie buvo [paneigti]. Ir tada tu iš neigiamų rezultatų pabandęs padaryti tuos pačius žingsnius, pasakai, kad nevyksta šitaip, ir šitie žmonės meluoja. Tu tikrai apsiginsi disertaciją ir labai net puikiai, sakyčiau“ (informantas Nr. 1).

Deja, doktorantų nuomone, mokslo realybė idealo dažniausiai neatitinka. Pirma, jie suabejoja pažanga, naujumu, nes „viskas susiveda galų gale į tuos finansus ir... Tada dingsta tas romantizmas, kur mokslas čia gelbėja, vat, veda žmoniją į priekį, ten kažką kuria. Ir pats pakliūni į tą sistemą, kur tu sukies tam, kad prasisuktum toj sistemoj, o ne tam, kad ten išgelbėtum, kad spręstum.“ (informantas Nr. 1) Nauda visuomenei ir pažanga tampa tiesiog noru išgyventi ir savanaudiškumu. Antra, pripažįstama, kad kartais eksperimentai padaromi ir aprašomi taip, kad „niekas neatkarto tu ir nepasinaudotų tuo, ką tu parašei. Ir daug darymo dėl tų visokių reitingų ir skaičiukų, o ne dėl kažkokio mokslo.“ (informantas Nr. 6) Taigi, du iš trijų savo iškeltų idealų patys informantai paneigia. Nepajudintas lieka tik racionalaus mąstymo idealas. Tačiau jis sukonkretinamas kaip racionalaus pažinimo metodas, paneigiant idėją, jog mokslas yra kažkoks neginčytinų tiesų rinkinys. Negana to, mokslo gentis pateikiama kaip „amžinasis variklis“, kuris generuodamas naują žinojimą visada sugeneruoja ir daugiau nežinojimo, kurį ta pati mokslo gentis toliau verčia žinojimu, kuris virsta dar didesniu nežinojimu ir t. t. Taip išeina, kad mokslo gentis tarsi yra visiškai savitikslė, o mokslininkai dirbdami sukuria sau garantiją, kad jiems darbo niekada nepritrūks ir gentis toliau gyvuos:

„Visų pirma, tai nėra tiesų rinkinys, bet koks mokslas yra klausimas, o ne atsakymas. Ir tau chemija duoda ne atsakymus, o mąstymo lau-

ką kaip tvarkytis su tais klausimais, negu kad konkrečias kažkokias žinias. Dažniausiai kuo tu daugiau žinai, tuo tu daugiau nežinai. Tu tada turi ne tokį griežtą požiūrį vienokiu ar kitokiu atžvilgiu, nes tu žinai, kad nuo labai daug dalykų viskas priklauso. Vieno atsakymo labai konkretaus nėra.“ (informantas Nr. 1).

Pseudomokslas

Kaip matome, bent jau chemijoje, o gal ir kituose moksluose, nėra taip paprasta pritaikyti K. R. Popperio iškeltus verifikacijos ir paneigiamumo principus, pagal kuriuos chemijos doktorantai apibrėžia mokslą kaip priešingą pseudomoksliui. Viena vertus dėl to, kad mokslas kuo toliau, tuo labiau darosi specializuotas, „*tuščių vos ne vietų kažkokių pildymas ir [...] gilinimasis į vienus ar kitus dalykus, o ne kažkokios naujos fundamentikos kūrimas*“ (informantas Nr. 5), ir dėl to darosi sudėtingiau rasti norinčių ir galinčių tikrinti vis labiau specializuotus, vis labiau ezoteriškus eksperimentus. Tikėtina, kad ši tendencija labiausiai atsispindi vietinėje mokslo bendruomenėje, ypač toje pačioje gentyje, nes jau vien dėl pedagoginių ir administracinių darbų krūvio, profesūra, pasak doktorantų, neturi laiko gilintis į naujausias chemijos publikacijas:

„...Tu neturi su kuo pasikonsultuoti, taip toliau... Nu turi savo darbo vadovą, bet darbo vadovas netgi nebūna tiek įsigilinęs į tą temą, kiek tu, nes nu tai yra normalu. Pas jį yra dar, jeigu mes galvojame, kad pas mus yra čia tų mažų darbėlių prikrauta, tai kiek jie turi papildomų mažų darbėlių prikrautų ir kad jie net laiko neturi atsiversti vienos arba kitos publikacijos pasiskaityti ir pasidomėti, kas vyksta... šiai dienai“ (informantas Nr. 1).

Pagal šią ir ankstesnes citatas susidaro įspūdis, kad šiuolaikinė mokslo sistema, regis, tiesiogiai skatina publikuotis, už publikacijų po-

puliarumą autorius įvairiais būdais apdovanoja, bet eksperimentų tikrinti tiesiogiai neskatina. Tokioje sistemoje atsiranda nišų rezultatų falsifikuotojams ir sofistikuotiems pseudomokslinkams, o juos atskleisti darosi vis sudėtingiau. Vadinasi, nors chemijos doktorantai aiškiai skiria mokslą nuo pseudomokslo, pastarasis visada yra mokslo palydovas, visada braunasi į mokslo genties gyvenimą ir nuo jo tenka gintis.

Negana to, pseudomokslas, pasak informantų, yra ne tik pačioje mokslo gentyje pasitaikantis reiškinys, bet ir chemijos „išorės priešas“. Esmė tame, kad žiniasklaidoje dominuoja ne mokslinis, bet pseudomokslinis diskursas. Visuomenei dažnai pateikiamos žinios, kurias chemija yra įtikinamai paneigusi, bet visuomenė apie šią informaciją paneigiančius faktus nežino. Taigi, chemikų bendruomenė tarsi pralaimi kovą su žiniasklaida dėl tiesos monopolio ir masinių medijų vartotojai labiau tiki dezinformacija, pseudomoksliniais teiginiais:

„Čia vėlgi daugeliu atveju, kad ir dabar vat ten televizijos laidas pasižiūrėjus, viską ... tai yra krūva dezinformacijos, visiškos, ta prasme, kur yra išsakomi teiginiai, vos ne netgi ten prisidengus savo statusu ar dar ten kažkuo ir panašiai, kurie prieštarauja viskam ten... [...] Adekvaciai mąstantis bet kuris žmogus ten atsisės prie paprasto kompo tenai, pasiieškos, jis neras nė vieno dalyko pagrindžiančio tą teiginį, bet jį totaliai paneigiančių tai ras ten, nežinau, kelis šimtus puslapių. Bet vėlgi, tai yra dalykas, ateina žmogus, pasako per televiziją ir visa kita, ir taip, žmonėm, kurie su tuo nėra susidūrę, neturi nieko bendro ... Naa, sako reikia tikėt. Gal taip ir yra?“ (informantas Nr. 5).

Doktorantų paaiškinimai, kodėl chemijos mokslas pralaimi kovą žiniasklaidai praktiškai visada nurodo į kažkokias išorines priežastis, už kurias patys chemikai nėra atsakingi, negali

jų paveikti. Viena informantė kaltina eiliniams piliečiams neva būdingą „maginį mąstymą“:

„Kodėl žmonės taip galvoja, čia šitas dalykas vadinasi maginis mąstymas. Čia yra išlikę iš senovinių laikų, kai žmonės nežinojo, pavyzdžiui, kodėl tennn, kodėl atsitinka vienas dalykas po kito ir, pavyzdžiui, aha, pamačiau juodą katę ir oi, nukrito plyta ant manęs ir oi, tai juoda katė - nelaimė. Tai va čia va ir irgi taip yra.“

Taip pat manoma, kad chemija žiniasklaidos lauke pralaimi dėl to, kad žiniasklaidos institucijos nejaučia atsakomybės už klaidingas informacijos platinimą:

„Institucijos, kur kviečiasi tokius žmones, kur tą viešąją informaciją teikia, tai naaa... Reikėtų šokią tokią atsakomybę jaust vis tiek.“ (informantas Nr. 5).

Taip susidaro įspūdis, jog mokslo gentis, kai kurių doktorantų požiūriu, tarsi iš anksto yra pasmerkta pralaimėti kovą dėl simbolinio kapitalo žiniasklaidos sferoje pseudomokslininkams, nes žiniasklaidos vartotojų, ar, juolab, mokslo genties oponentų, argumentai tarsi nedomina. Jie nepaaiškina, kas domina paprastų žmonių auditoriją, bet galima įtarti, kad šie veikia pasitenkina emociniu turiniu, kurį sukuria „populiarūs faktai“, sąmokslų teorijos ir kitokia dezinformacija:

„Moderatorius: Ooo vat jūsų fakultetas ar kadetra kažkaip stengiasi šviest tokiais klausimais kažką ar dalyvaut, ten, tarkim, pasisakymai kažkokie, ar ten nežinau?“

Informantas Nr. 4: Taip, aš galiu pasakyti, kad mano vadovas tikrai dalyvauja.

Informantas Nr. 5: Na, kartais, bet dažnai neverta, nes tu turi labai stiprią oponuojančią pusę, kuuuuur .. kuriai neįdomūs tavo argumentai iš principo. Ir labai daug yra žmonių, kuriems argumentai yra neįdomūs. Vat, tu pasakai populiarią faktą ir jiems to užtenka. Oooo kaip tu ar-

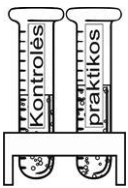
gumentuosi kažką kas tą populiarią faktą neigia, tai jau čia visiškai nieko nedomins.“

Taigi, mokslo gentį didele dalimi apibrėžia jos santykis su pseudomokslu. Viena aišku, kad šis santykis suvokiamas kaip konfliktiškas, kovinis. Pseudomokslas platina tikėtinau iš pirmo žvilgsnio atrodančius teiginius, kuriuos mokslui patikrinus, pvz., kartojant eksperimentą, paprastai pavyksta paneigti, bet dėl šio proceso sudėtingumo, paskatų jį atlikti trūkumo, pseudomokslininkai sugeba padaryti žalos mokslo genčiai per išteklių (pinigų ir prestižo) pasisavinimą ir mokslo pozicijų žiniasklaidoje susilpninimą. Negana to, pastarojoje pseudomokslas dominuoja, o mokslui įrodyti savo tiesas yra sudėtinga, nes ji veikia pagal kitokią logiką negu mokslo gentis. Žiniasklaidoje svarbu bet koku būdu surinkti kuo didesnę auditoriją, o detalus, logiškas, informatyvus aiškinimas dažniausiai pralaimi prieš emociškai paveikius, „akivaizdžiais“ dalykais besiremiančius naratyvus, kuriuos generuoja pseudomokslo skleidėjai.

Sociologus palyginus su chemikais atrodo, kad jų situacija ir palankesnė, ir keblesnė. Viena vertus, sociologija mokslo lauke geriausiu atveju laikoma „minkštuoju“ mokslu, o ne „kietuoju“ kaip kad chemija, tad jos prestižas mažesnis ir jai tarsi tenka ieškoti galios ir prestižo šaltinių, prie kurių galėtų prisiliesti, kad kompensuotų savo mokslinio autoriteto stoką ir galėtų užtikrinti savo cecho reprodukciją. Kita vertus, fundamentiniai gamtamokslio, pvz. chemijos, tyrimai iš doktorantų perspektyvos taipogi neatrodo labai paklausūs rinkoje ar turintys didelį prestižą pasaulio mastu, vadinasi ir chemikams reikia desperatiškai ieškoti mecenatų, juolab, kad jų tyrimams reikia brangios įrangos. Tuo

tarpu sociologų ambicijas apriboja mažesnis prestižas prie kurio taikomasi atliekant tyrimus kuklesnėmis priemonėmis nei gamtamokslio atstovų atveju. Taigi, paradoksalu, tačiau sociologai palyginus neblogai subalansuoja prestižą ir tyrimo laisvę rinkdamiesi finansiškai mažiau reiklius tyrimo instrumentus. Vis dėlto, galimas daiktas, kad esant mažesniai prestižo troškuliui ir aplinkos spaudimui kurti „tikrą“ mokslą mažesnė ir sociologų genties narių motyvacija keistis, tobulėti.

c) Kolektyvo kontrolės praktikos

Kosmosas, antropomorfizuota, per kultūros prizmę konceptualizuojama gamta tuo ir skiriasi nuo gamtiško chaoso, kad jame yra tvarka, socialinė tvarka, o tokiai tvarkai palaikyti reikia kontrolės praktikų. Todėl šiame skyrelyje aptariamos jaunosios mokslo kolektyvo narius kontroliuojančios praktikos. Iš storo fokusuotos diskusijos metu gvildentų socialinių praktikų pluošto pavyko atrinkti mūsų požiūriu svarbiausias šešias praktikas, kurias pavadinome kontroliuojančiomis. Jos yra tokios: doktorantų atestacijos procedūra, doktorantų pagrindinė užduotis – tapti savarankišku tyrėju, nusižengimai ir bausmės už juos, mokslo tyrimų rezultatų tikrinimas, mokslinė nesėkmė, mokslinio žinojimo kokybės matų nustatymas ir griežtas jų įgyvendinimas.

Doktorantų užduotis – tapti savarankiškais tyrėjais

Doktoranto užduotis yra tapti savarankišku tyrėju. Antraip „toks žmogus, jisai niekad negalės būt grupės vadovas, kai jam reikės generuot idėjas,

jam reiks siūlyt tematikas, visa kita. Jeigu jis to nesugebės, jis niekada negalės tokiu dalyku užsiimt“ (informantas Nr. 5) ir galės tenkintis nebent „techninio asistento“ vaidmeniu – pagal nurodymus atlikti užduotis laboratorijoje. Iš šios, visa apimančios, užduoties išplaukia smulkesnės doktoranto užduotėlės.

Pirma, jis ar ji turi „apsiginti disertaciją, daugiau nieko.“ (informantas Nr. 1). Tai padaryti doktorantas turi 4 metus, tačiau jeigu nespėja įtilpti į terminus, turi dar metus laiko tai padaryti, bet negaudamas stipendijos.

Antra, doktorantas turi praeiti kasmetinę atestaciją, t. y. pateikti katedros komisijai tu metų savo veiklos ataskaitą ir kitų metų veiklos planą. Kadangi chemiko darbas, kaip jau minėta, yra pririštas prie laboratorijos ir jos įrangos, tai darbo vadovai savo studentus stebi visą laiką ir iš anksto žino, ar praeis jie atestaciją, ar ne:

„Tai dėl to ta atestacija yra tokia jau formali. Nes jeigu darbo vadovas žino, kad nedirbsi, nu tai tada jau ta atestacija patampa kaip jau nori tavęs atsikratyt, tai patampa egzekucija tada, bet jau tai yra žinoma prieš tai ir tas doktorantas taip pat visą šitą nujaučia, kad taip gali būt. Tai va, bet dažniausiai taip nesielgia.“ (informantas Nr. 1).

Trečia, per 4 studijų metus chemijos doktorantai turi publikuoti 2–3 (2 yra minimumas, bet gali būti ir daugiau) kokybiškus mokslinius straipsnius:

„...dvi publikacijos nu nežinau, jeigu tikrai tu nori išsispausdinti į jau gerus žurnalus, aišku, tai priklauso nuo ir mokslinės grupės, kurioj tu esi, jos patirties ir įdirbio toj srity, tai nėra taip papras-ta. Tai bet jeigu yra, tarkim, tai, bet kuriuo atveju, dvi publikacijos geros – keturi metai tavo asme-ninio darbo, ne ten didžiulio kolektyvo, tai yra labai normalu. Jeigu išeina trys, yra okey... dvi pu-blikacijos kaip minimumas, kad daktarą apsiginti

ir skatinimo mechanizmas per Lietuvos [mokslo tarybą], spausdinti daugiau, kad gauti dar papildomo finansavimo“. (informantas Nr. 1).

Šis straipsnių skaičius nėra atsitiktinis. Nors chemijos doktorantai apie publikacijų kiekybės ir kokybės, individualios ir grupinės autorystės priešpriešas kalbėjo labai daug ir patys sau prieštaraudami, jų pasisakymus apibendrinti nėra itin sudėtinga. Tokių straipsnių skaičių diktuoja šie faktoriai: mokslo ir didaktinės veiklos finansavimas (visų pirma LMT konkursai, siūlantys pinigus už mokslines publikacijas), doktoranto reputacija, glaudūs ryšiai su viena ar kita tyrėjų grupe, o iš dalies ir verslo išitraukimas į švietimą ir mokslą. Susidariusi konjunkcija padeda studentui publikuotis arba kliudo.

Ketvirta, doktorantai turi dalyvauti konferencijose, bent vienoje tarptautinėje konferencijoje perskaityti pranešimą apie savo tyrimą.

Penkta, chemijos doktorantai privalo ištraukti į akademinę reprodukciją, kitaip tariant, pedagoginę ar didaktinę veiklą. Patys doktorantai šia prievole nėra labai patenkinti, nes ji atima laiką iš jų disertacinio tyrimo projekto. Šią prievolę jie paprastai grindžia pedagoginio personalu trūkumu: „yra 100 darbo vietų ir 50 etatų“, vadinasi visi dirba puse etato. Ši jie lygina su „pigia darbo jėga“, „mokslo varomąja jėga“, „valstybės apmokamais darbuotojais“ ir pan., tačiau patys prie mokslinės didaktikos prisijungti vengia.

Šešta, egzistuoja ir kitos prievolės, susijusios su dalyvavimu naujo mokslinio žinojimo gamyboje ne tik per savo disertacinį projektą, bet ir talkinant kitiems. Tokia pagalba vieni kitiems būtina ne tik didaktiniais sumetimais, bet, pasak doktorantų, tiesiog dėl menko arba neadekva-

čiai paskirstomo mokslo finansavimo. Net ir ES struktūrinių fondų paramą diskusijoje dalyvavę doktorantai vertino kaip trumpalaikę finansinę injekciją, kuri leidžia trumpuoju laikotarpiu padaryti matomą proveržį moksliniame žinojime (dėl įsigytos naujesnės įrangos negu tose mokslo institucijose, kur dar neatėjo laikas jos atnaujinti), tačiau ilgalaikiai padariniai sunkiai prognozuojami, o technika greitai sensta.

Nusižengimai

Aparatūra ne tik sensta, bet ir genda. Kandidatai į mokslininkus tai pat būna daugiau ar mažiau pagedę, linkę susižengti. Kadangi buvimas tokio nusižengėliu ar deviantu yra stigma, tai doktorantai nelabai buvo linkę atvirauti apie tai, koks jų elgesys laikomas nusižengimais. Jie apsiribojo sutartinai teigdami, kad nusižengimas yra „parazitiškas“ nieko nedarydamas ar veiklos simuliacijimas. Bet kaip jau ne kartą buvo minėta anksčiau, darbas, ar nieko nedarymas, laboratorijoje yra nesunkiai pastebimas, todėl veiklos simuliacijimas neišvengiamai susilaukia bausmių. Savotišku nusižengimu galima laikyti ir tiesiog lėtą darbą arba prastą laiko planavimą, kai doktorantas įvykdo visus jam keliamus reikalavimus, tačiau nespėja laiku užbaigti disertacijos.

Bausmės

Tęsiant apie antrąjį nusižengimą, galima pasakyti, kad už jį nėra baudžiama griežtai. Doktorantui paliekami metai laiko užbaigti savo disertaciją ir ją apsiginti, tačiau atimama stipendija. Jeigu per šį laiką doktorantas vis tiek nespėja, jo už tai laukia „finansinė atsakomybė“:

„...tarkim, tas pats, jei dabar aš neapsiginčiau, man reikėtų [...] už vienus metus man reikėtų grąžinti pinigus. Bet irgi ten kažkaip neviršijant kažkokio ten MGL'o, tai irgi gaunasi nepilna

suma, kiek tau išmokėjo ten stipendijos. Bet tai vis tiek yra apie 10000 litų kažkur tais būtu“ (informantas Nr. 1).

Rezultatų kontrolė

Prabilus apie nusižengimus, deviacijas nuo doktoranto normos, būtina aptarti ir kontrolės praktikas, susijusias su mokslo gamybos rezultatų tikrinimu. Tai kolektyvinis procesas, kuriame neapsieinama ne tik be žmonių, bet ir daiktų pagalbos. Dėl to būtent laboratorija yra vieta, kur ta vyksta mokslinio žinojimo kokybės kontrolė.

Kaip jau buvo minėta skyrelyje apie kolektyvą sutelkiančias struktūras ir praktikas, tai yra tarpgeneracinis procesas. Profesūra vadovauja doktorantams ir magistrantams, o doktorantai vadovauja bakalaurantų darbui. Taip išeina, kad vyresnė karta tikrina jaunesniosios kartos darbą. Tuo būdu perduodamas supratimas, koks turėtų būti kokybiškas mokslinio žinojimo gaminimas, perduodami ir įvairūs įgūdžiai, kaip kokybiškai atlikti tiriamąjį darbą:

„Moderatorius: Kokiu principu jūs dalinatės tuos darbus laboratorijoje?

Informantas Nr. 4: Hierarchine [nusijuokia]. [...] Tai reiškia, kad vadovas dažniausiai vadovauja doktorantam ir postdokam. Nu šiaip idealiu tokiu atveju. Aišku, ten visokių būna nukrypimų. Ir tada šitie turėtų vadovauti magistrantams ir bakalaurams.“

Darbo kokybę taip pat kontroliuoja bendraamžiai kolegos, individualius tyrėjus kontroliuoja grupė, o grupę – paskiri tyrėjai. Galima sakyti, kad chemikai nuolatos gyvena „peer review“ sąlygomis. Jo esama ir tyrimo studijoje, ir rengiant publikaciją, ir jau publikavus. Tačiau nors tyrimus atliekant kiekvienas tyrėjas yra

„priklausomas ir nuo kolektyvo“, „už kiekvieną rezultatą ne kolektyvas bus atsakingas, o tu.“

Taip pat galima pridurti, jog savotiška „peer review“ forma yra ir konferencijos, kurias patys informantai vadina „pirminiu publikavimu“:

„Dažnai konferencijos netgi toks kaip pirminis publikavimas. Nu tu pradedi kažką veikt, tu turi kažkokių rezultatų, tu nuvažiuoji, pristatai konferencijoj, visa kita. Ten galbūt po kurio laiko iš to straipsnį parašai“ (informantas Nr. 5).

Kada visos tyrimų kokybės kontrolės grandys praeinamos (kolegos laboratorijoje, darbo vadovas, konferencijų dalyviai, recenzentai, žurnalo redakcija) ir naujas mokslinis žinojimas atsiduria viešumoje mokslinio straipsnio pavidalu, ateina eilė paskutinei patikrai – straipsnius skaitančiai mokslininkų bendruomenei. Jie paprastai reaguoja laiškais į redakciją, bei, kas yra dar geriau, paneigimo straipsniais.

Paneigimo straipsniai paprastai atsiranda iš to, kad publikuotais kitų mokslininkų straipsniais remiamasi kuriant naujus eksperimentus. Tyrėjui tenka pagal aprašytą algoritmą laboratorijoje pasigaminti norimus junginius, kad galima būtų judėti toliau ir su jais eksperimentuoti. Jei po daugelio bandymų paaiškėja, kad junginio neįmanoma pagaminti, ir tai nutinka daugeliui mokslininkų, pasipila paneigimo straipsniai, kuriuose parodoma, kas buvo ne taip su aprašytuoj eksperimentu. Žinoma, čia esama konkurencijos ir rizikos. Negalima pirmą kartą nepavykus reakcijai pulti rašyti straipsnio. Privalu nuodugniai įsitikinti, „šimtą kartų patikrinti“, kad galima būtų padaryti išvadas, dėl ko reakcija nevyksta. Vadinasi, tai nėra visiškai tikslinė kontrolė, ji tiesiog yra savaimė išplaukianti chemiko darbo dalis.

Aparatūra

Nors kalbant apie tyrimo kokybės kontrolę daugiausia buvo pasakojama apie tai, kaip žmonės prižiūri ir tikrina vieni kitų darbą, nepelnytai buvo užmiršta labai svarbi tyrimo grandis – aparatūra. Nuo matavimo aparatūros jautrumo priklauso mokslo pažanga, nes eksperimentų rezultatus galima pamatuoti tiksliau nei anksčiau. Taigi, galima kalbėti ir apie atvirkštinį procesą – kaip aparatai prižiūri žmonių darbą. Jeigu ne aparatūra, chemija apskritai būtų sunkiai įsivaizduojama. Plika akimi neįmanoma atlikti spektrografijos, nes tam reikia mažų mažiausiai prizmės, būdo kaip išgarinti tiriamą junginį ir linzės, kuri padėtų išryškinti spektrines linijas, indikuojančias, koks tai junginys. Galima pateikti labai daug pavyzdžių, kaip aparatų dėka apeinami kognityviniai žmogaus suvokimo aparato apribojimai, ypač juslių apribojimai. Tad nėra nuostabu, kad šiuo atveju mokslo gentis tampa labai priklausoma nuo politikos ir ekonomikos sferų, kurių ciklai leidžia mokslininkams įsigyti naujesnę įrangą arba negauti naujos įrangos, kai jos jiems reikia. Negana to, įrangą paprastai būna kuriama vienam konkrečiam eksperimentui, vienam tikslui, bet dažnai pasitarnauja atrasti visai netikėtiems dalykams. Taigi, aparatūra yra tarsi pusiau savarankiškas mokslo genties veikėjas, dėl kurio jame vyksta kovos. Nors šio tyrimo metu nesidomėjome, kaip vyksta technologinių inovacijų ciklai, ir kaip jie paveikia mokslinių atradimų ciklus, bet sprendžiant iš metaforų, kurias vartoja chemikai (aparatūrą lygina su automobiliais), mokslo „lenktynės“ atrodo labai paveiktos technologijos:

„...aparatūra, ta prasme, yra be galo svarbus dalykas. Čiaaa ... Juk daugelis progreso ant to ir stovi.“ (informantas Nr. 5).

Kontrolės ribotumai

Pagrindiniai kontrolės ribotumai yra du: a) eksperimentus sunku pakartoti, b) paneigimo straipsniai viešumą pasiekia per vėlai ir žala jau būna padaryta. Pirmuoju atveju, chemijoje per daug svarbi „rankų darbo“ pagava, kurios trūkumas kartais ir būna nepavykusių eksperimentų priežastis. Kaip informantai sako, nors kitų mokslų atstovams yra sunku patikėti, tačiau chemijoje kartais tikrai nepavyksta pakartoti eksperimento dėl žmogiškojo faktoriaus, dėl to, kad chemijos „meną“ ne visi chemikai vienodai įvaldę ir gal net ne visi turi vienodą talentą „rankų darbui“:

„Chemija ne tas dalykas yra, kur netgi fizikams yra tai sunku suprasti, bet nu iš tikrųjų eksperimentas kartais nepavyksta iš pirmo karto, ir vieniems iš principo žmonėms vyksta eksperimentai geriau negu kitiems. Atrodo viskas yra tas pats, bet yra, nu... Čia kaip virėjai...“ (informantas Nr. 1).

Antra, vienas iš didžiausių paneigimo straipsnių trūkumų yra tas, kad juos publikuoti užtrunka daug laiko ir išeikvoja daug pastangų. Kartais, kaip aukščiau matėme, pritrūksta ir pakankamai jautrios matavimo įrangos. Žinoma, jeigu straipsnio autoriai naudojami neįmanomai ar neegzistuojančiai jautria įranga, kyla pagrįstas įtarimas, kad jie duomenis tiesiog sufabrikavo. Tačiau kartais paneigimai, kurie irgi turi praeiti visą ilgą akademinę patikrą, viešumą pasiekia per vėlai, o duomenų klastotojai jau būna iš mokslo genties pasisavinę jiems reikalingus išteklius:

„Bet per tą laiką, kol visas paneigimas nuėjo, jis [tyrimo rezultatų falsifikuotojas] susirinko jam reikiamus grantus ir gavo reikiamus milijonus jo tolesnei mokslinei veiklai finansuoti.“ (informantas Nr. 1).

Šį skyrelį užbaigti galime labai trumpu palyginimu su sociologų tyrimo kontrolės praktikomis. Sociologai dažnai, pernelyg dažnai, pasilieka vieni su savo tyrimu ir *peer review* paprastai vyksta tik paskutinėmis tyrimo stadijomis, t. y., prieš pat publikavimą. Egzistuojančios mažos tyrėjų grupės veikia panašiai kaip „juodosios dėžės“, kurios iš duomenų ne visai aiškiais būdais gauna įdomius ir intriguojančius rezultatus. Dėl to sociologinę kūrybą dažnai gaubia mistikos šydas, kuris chemikų atveju yra gerokai labiau perregimas, nes jie atlieka eksperimentus, kuriuos daugiau ar mažiau galima, o ir tyrimo logika verčia, pakartoti (pvz., pačiam mėginant sintezuoti kokį nors egzotišką junginį). Tuo tarpu sociologai, ypač esantys žemesnėje tampačiųjų sociologais grandyje, paprastai ieško unikalių atvejų, nepakartojamų institucinių sąrangų, tik konkrečiai vietai ir laikui būdingų, situaciskų socialinių darinių. Sociologai savo praktikas, regis, gana stipriai lenkia link unikalų patirčių. Kaip pasakytų V. Kavolis, jiems labiau imponuoja fenomenai, atitinkantys pagal meno kūrinio tvarką surėdytą pasaulį, o ne pagal fabriko tvarką surikiuoti tikrovės fenomenai. Dėl to jų pačių praktikos tampa izomorfiškos tai pasaulio sampratai, kuri jiems patinka. Sociologus disciplinuojančios praktikos, nors formaliai nesisiskiria nuo chemikų praktikų, išskyrus jų tamprų santykį su laboratorine įranga, jų darbas labiau primena triūsą meno dirbtuvėje nei surinkimo liniją fabrike prie konvejerio.

d) Įtraukimas į gentį

Detaliai išanalizavus mokslo gentyje vykstančias kontrolės praktikas vertėtų pereiti prie

tapimo genties nariu proceso aptarimo. Tad neatsitiktinai šiame skyriuje aptariame būtent mokslininkų įsitraukimo į akademinę gentį praktikas. Tai yra pirminė integracija į kolektyvą, kurią sudaro daug skirtingų etapų ir dalyvių. Čia aptariame integracijos procesus, kurie pasireiškia per specifines chemikų genties charakteristikas. Išskiriame pirminius studentų integracijos etapus – bakalauro ir magistro studijas – kurios sąlygoja pasirinkimą studijuoti doktorantūroje; doktorantų darbo specifika – individualiai rašant disertaciją ir mokslinėse grupėse, kurios apibrėžia kaip studentai integruojasi į gentį.

Integracija kaip tęstinumas: bakalauro ir magistro studijų įdirbis

Įtraukimo į gentį praktikos susijusios su tęstinumo aspektu – diskusijų grupėse yra pabrėžiamas aplinkinių skatinimas plėtoti mokslinę karjerą. Pirminiai etapai susiję su turimu akademinį žinių bagažu ir sukauptu kapitalu iš bakalauro bei magistrantūros studijų metų. Įdirbis konkrečiame tyrimo lauke yra vertinamas kolegų, dėstytojų, kurie skatina toliau tęsti studijas: „<...> pavyzdžiui, tau gerai sekasi magistre, tai tada pasiūlo dažnai stoti į doktorantūrą.“ (informantas Nr. 4).

Pagrindiniai dalyviai integracijos procesuose yra mokslinių darbų vadovai, kurie geriausiai pažįsta studentus ir mato jų tobulėjimo galimybes mokslinėje srityje. Darbo vadovai yra mokytojai, kurie palaiko ir prisideda prie studentų įsitraukimo į gentį: „<...> vadovui patiko ką darau ir kaip dirbu, ir nusprendžiau čia studijuoti.“ (informantas Nr. 3).

Chemijos studijų specifika susijusi su darbu laboratorijose, kuriose nuolat vyksta komunikacija ir žinojimo sklaida darbo kolektyve,

dėstytojai pamato studentų gabumus ir pasiūlo tęsti mokslinę karjerą.: „<...> per paskaitas, per laboratorinius vadovai pas save pasikviečia ir ten juos [studentus] prisitraukia prie savęs.“ (informantas Nr. 6).

Diskusijų grupės metu aptarėme dėstytojų nagrinėjamų temų sklaidą, kai jaunesni studentai tęsia vyresniųjų kolegų pradėtus tyrimus. Paaiškėjo, kad stojant į doktorantūrą, dėstytojai patys pasiūlo temas studentams, kad jie tęstų pradėtus tyrimus. Tai užtikrina konkrečios mokyklos formavimąsi ir tampa mokslininko karjeros pagrindu: „Tu jau stoji labai į konkrečią temą ir jau viskas ten baigta...<...> yra žmonės kurie siūlo temas ir yra žmonės, kurie pretenduoja į konkrečias temas.“ (informantas Nr. 5). Taigi, pirminė integracija į gentį apibrėžiama kaip tęstinis procesas: bakalauro ir magistro studijų metų įgyjama mokslinio darbo patirtis, plėtojasi santykiai su kolegomis, dėstytojais-darbo vadovais, chemiko amato visuose etapuose mokomasi laboratorijoje, kas kartą vis sudėtingesniame lygmenyje. Visi šie etapai ir proceso elementai parodo, kaip vyksta integracija į chemikų gentį.

Individualiai kolektyvinis darbas doktorantūroje

„Individualus-kolektyvinis darbas“ – taip chemijos doktorantai apibūdina savo darbo specifiką universitete. Ankstesniame skyrelyje jau minėta pagrindinė doktorantūros užduotis – disertacijos rašymas yra savarankiško darbo pagrindu paremta akademinė veikla. Informantai ją konceptualizuoja pasitelkdami „laisvo menininko“ metafora:

„Patinka šioks toks laisvo menininko gyvenimas, tai kas iš dalies duoda akademinį pusę, duoda daug atsakomybės ir tuo pačiu šioکیos tokios laisvės.“ (informantas Nr. 1).

Be to, doktorantai pabrėžia asmeninio tobulėjimo galimybę studijuojant doktorantūroje, kai darbas priklauso nuo pačių studentų pastangų:

„Tiesiog yra tokia linkmė tobulinti mokslą <...> stengtis pasiekti kuo daugiau, ne tai, kad <...> daug žinių įsisavinti, bet išstobulinti savo meną.“ (Informantas Nr. 2)

Darbo vadovai pakreipia doktorantą konkrečia linkme atliekant tyrimą, tačiau doktoranto pagrindinė užduotis išmokyti būti savarankišku ir pačiam ieškoti atsakymų į rūpimas mokslines problemas. Darbo vadovai taip pat yra dėstytojai bei administratoriai – jie turi daug pareigybų, bet tik viena iš jų yra vadovavimas studento disertacijai. Doktorantai reflektuoja savo patirtis, suprasdami esamą situaciją administracinėje universiteto mašinoje, kai dėstytojai kartais fiziškai negali skirti pakankamai laiko konsultacijoms:

„Turi savo darbo vadovą, bet darbo vadovas netgi nebūna tiek įsigilinęs į tą temą, kiek tu, nes, nu, tai yra normalu. <...> jeigu mes galvojame, kad pas mus yra čia tų mažų darbėlių prikrauta, tai kiek jie turi papildomų mažų darbėlių prikrautų ir, kad jie net laiko neturi atsiversti vienos arba kitos publikacijos pasiskaityti ir pasidomėti, kas vyksta.“ (informantas Nr. 1).

Nepaisant didžiąja dalimi individualios darbo patirties doktorantūroje, studentai deklaruoja norą priklausyti kolektyvui – mokslininkų genčiai. Atradimas ir susipažinimas su gentimi yra vienas reikšmingiausių aspektų integracijos procese. Nors doktorantai kalba apie nepriklausomą „laisvo menininko“ profesiją, tačiau mokslinę veiklą sieja su platesne „visuomenės“ sąvoka:

„Dėl to ir pasirinkau tą kelią ir ta doktorantūra buvo pasirinkimas, kad eiti į akademinę visuomenę. <...> nematau reikalo eiti į doktorantūrą, jei tu nesistengi eiti į mokslą.“ (Informantas Nr. 1)

Diskusijų dalyviams svarbiausia yra galimybė doktorantūros studijų metu savarankiškai generuoti naujas idėjas mokslinio žinojimo lauke – būti nepriklausomais, tačiau nepaisant savarankiškumo aspekto, yra išskiriama akademinė gentis, skatinanti kurti mokslinį žinojimą.

Doktorantūroje dėstymo praktika jaunesnių kursų studentams, ruošimasis paskaitoms, darbų taisymas yra privaloma pedagoginė veikla. Ji yra neatsiejama nuo integracijos į mokslininkų gentį – taip studentai ugdomi būti dėstytojais. Doktorantai itin pabrėžia papildomą darbo krūvį, kuris šalia disertacijos rašymo pareikalauja daug laiko, o atlyginimas už pareigas nėra patenkinamas:

„Darbo atžvilgiu tai yra labai didžiulis krūvis. Nes dėstytojų trūksta, etatų yra labai mažai. Tai automatiškai gaunasi taip, kad tu turėsi labai daug darbo už labai mažą sumą.“ (Informantas Nr. 4)

Doktorantų bendradarbiavimas su darbo vadovais vertinamas dvejopai – iš dalyvių vertinimo yra suprantama, jog vadovai turi papildomas užduotis ne vien kaip mokslininkai, bet kaip administracijos darbuotojai ar pedagogai. Informantai teigia pasigendą konsultacijų ir didesnės priežiūros disertacijos rašymo procese, nors, paradoksalu, bet minėdami savo dėstymo patirtis jie teigia, kad pedagoginė veikla užima labai daug laiko. Galima teigti, jog doktorantai labiau jaudinasi dėl jiems patiems kylančių sunkumų, kurie laikomi reikšmingais mokslininko karjereje ir kartais stokoja bendradarbiavimo su kolegomis.

Kolektyvinio darbo specifika mokslinėse grupėse

Specializuotos laboratorijos – mokslinės grupės, kuriose mokslininkai susitelkia ties konkrečių klausimų analize yra palanki terpė mokslinio žinojimo sklaidai ir genties narių integracijos tęsimui:

„<...> jeigu tai yra didžiulės, plačios tematikos, tai vienas žmogus per visą gyvenimą nieko nepadarys, tai tam ir reikalingos grupės, kur yra darbų pasidalinimas, mažesnių tematikų, kurias jungia bendros temos, pasidalijimas.“ (Informantas Nr. 5)

Šių grupių specifika remiasi darbų pasiskirstymu dideliame kolektyve bei dirbant su daugiaplotmėmis temomis.

„Jeigu man kažkokios reikia pagalbos, aš pasiskambinu, mano kambariokė yra iš tos heterociklinių, aš galiu su ja namuose pasikonsultuoti apie tam tikrus dalykus, kurie man yra įdomūs. Ta natūrali kolaboracija įvyksta.“ (Informantas Nr. 1)

Darbų pasidalijimas kaip svarbi darbo kolektyvinė praktika mokslinėse grupėse prisideda prie bendro rezultato pasiekimo ir mokslinio žinojimo generavimo. Be to, esant keletui skirtingų mokslinių grupių vyksta tarpdisciplininis bendradarbiavimas.

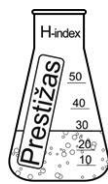
Iš diskusijų metu surinktos medžiagos išryškėja kelios pagrindinės potėmės, susijusios su integracija į mokslininkų kolektyvą kaip tęstiniu procesu. Pirminis akstinas, skatinantis rinktis doktorantūros studijas yra kolegų, dėstytojų, darbo vadovų palaikymas. Pastarieji siūlo savo nagrinėjamas temas, taip perduodami mokslinį žinojimą ir skatindami studentus plėtoti tyrimus. Itin reikšmingas dalykas yra paties doktoranto savęs suvokimas mokslininkų lauke. Jis priklauso nuo priskiriamų užduočių

ir disertacijos rašymo specifikos. Esančios galios struktūros, žinoma, reguliuoja kasdienes doktorantų patirtis. Viena vertus, jie save laiko nepriklausomai kuriančiais laisvais menininkais. Kita vertus, jie jaučia bendradarbiavimo stoką rašant disertaciją, nes trūksta dėstytojų paramos. Dėl to darbas akademijoje gali būti įvardijamas kaip kolektyviškai individualus. Pedagoginės praktikos yra akivaizdus žinojimo perdavimo ir universiteto tradicijos tęstinumo pavyzdys. Doktorantai yra kritiškai dėl didelės darbų apkrovos, ir negebėjimo suderinti mokslinio bei pedagoginio darbo. O štai mokslinės grupės ir jose vykdoma veikla – priešingai – yra aktyvaus bendradarbiavimo pavyzdys, mat jose dalinamasi informacija tarp skirtingų tyrėjų. Šios informacijos dalybos vertinamos kaip itin naudingos ne tik mokslinių rezultatų siekimui, bet ir jaunųjų chemikų įtraukimui į gentį.

Vadinasi, chemikų cechais ar gentimis ir konkrečios tyrėjų grupės yra giliai internalizavusios akademinio lauko žaidimo taisykles ir sistemingai iš kartos į kartą reprodukuoja jo logiką. Kiekvieno naujo genties nario laukia gerai paruoštas ir dešimtmečius tobulintas komplektas ritualų, susijusių tiek su didaktika, tiek ir su mokslinio žinojimo gamyba. Negana to, mokslinių projektų palaikomas tyrėjų grupių tinklas kartu su šiais ritualais chemiko habitus internalizavimą padaro santykinai neproblematišku ir individui savaime suprantamu procesu. Žinoma, čia mes neatsižvelgiame į vieną Lietuvos akademiniam laukui²³ universalią tendenciją: žmogiškųjų ir kitų resursų trūkumą bei kiekvienam, įsitrau-

kusiam į mokslo cecho „pameistrio“ vaidmenį, tenkantį individualus darbo krūvį. Tai bendra chemijos, sociologijos ir kitiems mokslams. Vis dėlto, lyginant chemikų ir sociologų gentį greitai paaiškėja, kad mūsų iniciacijos į gentį procesas gerokai individualesnis ir ne toks sklandus kaip kad mūsų kalbintų chemikų ceche.

e) Pagaminto žinojimo sklaida ir simbolinio mokslinio kapitalo paskirstymas

Ankstesniuose skyreliuose analizavome, kaip susidaro mokslinė grupė, kokios doktorantams taikomos disciplinavimo priemonės bei kokių būdų turėtų būti „daromas mokslas“. Šiame skyrelyje koncentruosimės į paskutiniuosius žinojimo gaminimo proceso etapus – kaip mokslininkai dalinasi vieni su kitais savo pagamintu žinojimu bei kokiais būdais paskirstomas simbolinis mokslinis kapitalas.

Pagaminto žinojimo sklaida

Pagamintą žinojimą chemikų doktorantų tarpe yra įprasta skleisti dviem būdais – pranešimais mokslinių konferencijų metu arba moksliniais straipsniais. Žodis *mokslinis* pabrėžia, jog nors mokslinės konferencijos ir straipsniai yra įprasti būdai ir sociologiniam bei daugumai kitų mokslų gaminamam žinojimui sklusti, tačiau tai nėra vieninteliai galimi būdai, todėl nereikėtų jų laikyti savaime suprantamais.

Kalbant apie konferencijas, informantai savaime suprantamomis laikė tarptautines konferencijas ir tik po kurį laiką trukusio

²³ Čia mums galima pagrįstai prikišti perdėta apibendrinimą, tačiau ankstesnių metų tyrimai šią tendenciją su kaupu patvirtina, nors empiriniai duomenys iš esmės rinkti tik iš Vilniaus universiteto studentų.

pokalbio prisiminė, jog yra ir nacionalinės konferencijos, kuriose taip pat galima dalyvauti, o ir konkurencija čia kur kas mažesnė. Net jeigu pokalbio metu informantai galvojo tik apie doktorantūros reikalavimų apibrėžtas ribas (tiksliau – reikalavimą dalyvauti vienoje *tarptautinėje* konferencijoje), vis dėl to, jeigu būtų įprasta ir siektina dalyvauti nacionalinėse konferencijose, tikrai tai nebūtų užmiršta. Tuo tarpu apie Lietuvos lygmeniu vykstančias konferencijas informantai viena vertus nelabai žinojo, kita vertus, kalbėjo lyg jos būtų skirtos jaunesnių pakopų studentams arba tiesiog keliančias žemesnius reikalavimus:

„Ne, bet čia jau tokios kaip ir tarptautinės konferencijos, bet būna ir vos ne vietinių, kur irgi ten vos ne gali ir tas pats bakalauras, magistrantas, panašiai... Nuvaziuot, sudalyvaut, panašiai.“ (Informantas Nr. 5)

Diskusijų grupėse dalyvavę doktorantai orientuojasi tik į tarptautines konferencijas, kurių atranka yra griežtesnė, o finansavimą gauti dalyvavimui jose sudėtingiau nei nacionalinėse konferencijose, bet atitinkamai tokiose konferencijose pasiekama didesnė auditorija ir gaunamas didesnis mokslinis prestižas:

„Labai įdomu, nes, pavyzdžiui, jeigu ten tokios geresnės konferencijos, tai dažnai, pavyzdžiui, organizuoja iš labai tokių turtingų universitetų, tai jau ten... ar geroje šalyse. Pavyzdžiui, buvo labai viena mums gera konferencija, kur labai stiprūs darbai, labai-labai įdomios tematikos, bet jinai vyko Australijoje. Pernai metais, man atrodo. Taip, o šiemet jinai vyksta Lisabonoje. Tai vat ir mes važiuosim.“ (Informantas Nr. 4)

Dalyvavimas tarptautinėse konferencijose doktorantų mėgstamas ne tik dėl to, jog tai geras būdas skleisti žinojimą apie tiriamą sritį.

Informantai įvardijo dar keletą aspektų, motyvuojančių dalyvauti konferencijose. Konferencijas doktorantai laiko praktikos galimybe prieš publikaciją. Tai proga pristatyti savo tyrimų duomenis, gauti patarimų ir tik tuomet rašyti publikaciją:

„Dažnai konferencijos netgi toks kaip pirminis publikavimas. Nu tu pradėdi kažką veikt, tu turi kažkokių rezultatų, tu nuvažiuoji, pristatai konferencijoj, visa kita. Ten galbūt po kurio laiko iš to straipsnį parašai.“ (Informantas Nr. 5)

Taip pat konferencijos yra palanki terpė susipažinti su naujais žmonėmis, su kuriais ateityje bus galima vykdyti įvairius projektus. Galiausiai, informantai teigė, jog dirbdamas prie savo tyrimo susikoncentruoji į labai smulkia vieną problemą ir atsiriboji nuo kitų. Tuo tarpu konferencijose vyksta įvairių tematikų pranešimai, todėl tai puiki proga plėsti akiratį, suprasti, kas vyksta kitose daugiau ar mažiau artimose srityse:

„Jeigu tu dirbi tematikoj, tu skaitai vien tos tematikos straipsnius, visa kita. Na tai tavo, kaip sakant, išsilavinimas labai-labai siaurėja į tam tikrą kryptį. Tu nuvažiuoji į konferenciją, tu paklausai pranešimus, visa kita - tu gauni platesnių žinių.“ (Informantas Nr. 5)

Negana to, informantai teigė, jog konferencijos prisideda prie asmens tobulėjimo – ieškojimas finansinių galimybių vykti į konferencijas yra naudingas ir „paruošia gyvenimui“, o dalyvavimas konferencijose prisideda prie bendro išsilavinimo.

Kitas paplitęs žinojimo sklaidos būdas – moksliniai straipsniai. Svarbu nepamiršti, jog straipsniai yra *viena iš* publikacijos rūšių. Kitas gana įprastas būdas publikuotis – monografijos,

mūsų kalbintiems doktorantams atrodo visiškai nepopuliarus dėl greitai kintančio didelio informacijos kiekio:

„Ta prasme, mokslines knygas šiai dienai parašyt yra be galo sudėtinga, nes tavo knyga bus viso labo apžvalga kažko. Vat ir viskas. Ta prasme, vėlgį tų pačių straipsnių ten tam tikra tematika ir taip toliau, nes informacijos kiekis yra milžiniškas.“ (Informantas Nr. 5)

Kaip ir konferencijas, taip ir straipsnių publikavimą, informantai priimtinu laiko tik tarptautiniuose žurnaluose. Nors doktorantūros studijų reikalavimuose publikacijų kalba ir žurnalų pobūdis nenurodytas (išskyrus tai, kad žurnalai turi būti anonimiškai recenzuojami (angl. *peer reviewed*), informantai pradžioje kalbėjo tik apie publikacijas užsienio žurnaluose anglų kalba. Apie galimybę publikuoti lietuviškuose žurnaluose prisiminė tik pokalbiui jau įsibėgėjus ir kai kurie informantai buvo nustebę, jog publikacijų kalba ir žurnalai nėra reglamentuoti. Informantai ne tik orientavosi ne į formalius doktorantūros reikalavimus, bet į neformalias, nusistovėjusias, savaime suprantamomis tapusias, taisykles, bet net ir laikė šias taisykles oficialiais reikalavimais.

„**Moderatorius:** O sakei, rašot straipsnius anglų kalba?

Informantas 4: Taip.

Moderatorius: Tik anglų?

Informantas 4: Mano grupėje, taip. Nors, manau, kad... Aš net nežinau, tiesą sakant... Yra, man atrodo, kažkur lietuviškų žurnalų, nežinau, kiek chemijoje...

Informantas 4: Yra ir „Acta Medica“, taip „Medicina“, „Acta Medica Lituanica“ ir yra „Zoo-technika ir Veterinarija“ – mano mėgstamiausi...

Informantas 7: Taip. Pilna ten jų yra.

Moderatorius: Bet orientuojatės į anglišką, ar ne, auditoriją?

Informantas 4: Taip, ta prasme...

Informantas 7: Tai reikalavimas toks.

Informantas 4: Ne, nėra reikalavimų. Iš tikrųjų, ne. Vat aš dabar va turiu gintis ir galiu pasakyti. Mes kaip tik...

Informantas 4: Ne, mes galvojom, kad nėra. Turi būt tiesiog reitinguojamas žurnalas. Ir mes galvojom čia reikia impact faktoriaus ir taip toliau...

Informantas 4: Pasirodo, ne. Tiesiog turi būti recenzuojama, kad nu tiesiog... kad turėt recenzentą.

Informantas 7: Jo?

Informantas 4: Taip. Tai gali ir toj „Acta Medica“, tai mes labai daug kur sakėm vadovus kalbinsimės. Straipsnius verčia gerus rašyt.

Informantas 7: Bet gal pas tave dar seni reikalavimai, ne?

Informantas 4: Ne-ne, čia naujos tvarkos.“

Simbolinio mokslinio kapitalo paskirstymas

Simbolinio mokslinio kapitalo paskirstymas geriausiai atsiskleidžia straipsnių autorystės sudarymo procese. Pirmojo autoriaus pozicija sąraše anot informantų yra laikoma svarbiausia, „nes vis tiek pas mus skaičiuojasi tas publikacijų numeris. Ne visi gi pirmi autoriai“ (informantas Nr. 4). Nuo šių reitingų priklauso projektų finansavimo bei karjeros galimybės.

„Jeigu, tarkim, pavyzdžiui, socialiniuose moksluose ir visur kitur nėra vertinami šitie, yra ten irgi tie, ten yra skopusiai, dar kiti, žinau, kad jie labiau orientuojasi į ten tų žurnalų įvertinimą, bet pats principas, kad pas mus tai viskas matematiškai yra taip suvesta, kad tarkim tavo projekto praeinamumas, ane, jeigu tu pavyzdžiui, būsi tas profesorius ir visa kita ir pas tave jis turi būt impact faktorius žurnalų, paskui yra tavo H faktorius, tai yra kiek kiekvieną mokslininką yra pacitavę ir visa kita, ir kiekvienas yra su savais skaičiukais. Ir paskiau kai tu duodi kažkokį grantą, tau va tuos skaičiukus ir skaičiuoja, ar tu gali gaut tuos pinigus, ar ne. Tai vat visi mokslininkai kaip įmanydami bando daryti ne mokslą kurti, o tuos skaičiukus gaminti.“ (Informantas Nr. 1)

Citavimas, tapdamas siekiamybe pats savaime, sukelia tam tikrų problemų: mokslo turinys tampa antraeilium dalyku, o į pirmą vietą iškyla naujas tikslas – būti pacituotam:

„Visi nori būt pacituoti. Čia ta sistema tokia pasaulinė ir prie ko privedė, kad kokybė vertinama per cituojamumo kiekybę.“ (Informantas Nr. 1)

Akademinės bendruomenės nariai, norėdami patys būti cituojami turi cituoti savo kolegas. Taip gimsta citavimo solidarumas:

„Tai tas citavimas paskui dažnai prasideda ten save cituoja, ten savo draugą cituoja.“ (Informantas Nr. 6)

Citavimui atliekant tokį svarbų vaidmenį chemikų kasdienybėje, kyla klausimas, kaip straipsnio autoriai susitaria dėl autorystės sąrašo tvarkos? Mūsų tirti chemikai turi aiškias taisykles šiuo klausimu. Ką įtraukti į sąrašą sprendžia autorius, kuris dažniausiai yra daugiausiai darbo įdėjęs į tyrimą asmuo. Į sąrašą įtraukiami visi nors kiek prisidėję prie tyrimo žmonės ir darbo vadovas būtinai:

„Tiesiog būna, kad: „Aš tave įrašysiu į straipsnį. Ačiū, kad pamatavai. Aš tave įrašysiu, gerai? – „Taip, ačiū.“ (Informantas Nr. 4).

Kartais įtraukiami ir politiškai naudingi asmenys ar institucijos, pavyzdžiui tam, kad būtų palaikomas bendradarbiavimas:

„Dažniausiai kai kol doktorantas kaip rašai tai vis tiek jisai irgi tenai sutikrina viską, tai ir tu ir vadovą prirašai ir plius paskui žiūri, jo, ten ar pagalba ar tada ten dėl politinių sumetimų su kitais, nu kitom institucijom gal čia per daug šiuo atveju nepadėjo, bet tam, kad ryšiai būtų palaikomi, ten nu tokių visokių irgi pasi... pasitaiko, tai va.“ (Informantas Nr. 1)

Taip pat kartais įtraukiami aukštas pareigas turintys žmonės, nors jie prie tyrimo gali būti ir neprisidėję:

„<...> aišku, jeigu ten esi Katedros vedėjas, tai tau yra labai paprasta turėt krūvą straipsnių, nes ten tave įrašo ten vos ne į daugelį ir viskas.“ (Informantas Nr. 5)

Galiausiai, visi, įtraukti į autorystės sąrašą žmonės, išrikiuojami eilės tvarka. Ši eilė sudaroma pagal įdėto darbo kiekį. Paskutinis visuomet būna darbo vadovas. O pirmas – daugiausiai darbo įdėjęs ir/arba parašęs straipsnį:

„Šiaip yra tvarka. Taip, yra etika, kas parašo... kas padaro didžiausią darbo dalį, tas yra pirmas autorius <...> Vadovas dažniausiai... grupės vadovas dažniausiai būna paskutinis autorius. Ir visi tada palei tiek, kiek įdėjo indėlio seka. Ten antras mažiau truputį padarė, trečias dar mažiau ir taip toliau.“ (Informantas Nr. 4)

Kartais kyla konfliktų, susijusių su autorystės sąrašu ir straipsnių publikavimu. Tyrimo bendraautoriai gali būti nepatenkinti sąrašo sudarymu:

„Yra tokių dalykų, kad, pavyzdžiui, padaro eksperimentus ir, tarkim, ten labai daug darbo įdėda, bet nesugeba parašyti, nes tai yra sunku ganėtinau ir tada sako: „Tai kodėl aš ne pirmas autorius?“ ir nu tada... nu tokie va.“ (Informantas Nr. 4)

Taip pat informantai išreiškė nepasitenkinimą, jog net ir padarę labai mažus eksperimentus žmonės, kone atsitiktinai pakliuvę į tinkamą vietą tinkamu laiku, įrašomi į straipsnių bendraautorių sąrašą ir patenka į labai aukštai reitinguojamus žurnalus:

„<...> aš tai esu turėjęs pas save tokių studentų, kurios turėjo pavardes žurnaluose su impact faktoriais septyniais, bet apie chemiją nieko neišmano, tiesiog laiku ir vietoj papuolė, išplovė keletą stiklinių. Galima pavadint: laiku ir vietoj išplovė keletą stiklinių.“ (Informantas Nr. 1)

Tokios informantų pastabos mums parodo, jog yra tam tikros *simbolinės* taisyklės, kurias

kam nors peržengus jaučiamas nepasitenkinimas. Šiuo atveju, nors sakoma, kad į straipsnio autorių sąrašą įtraukiami visi nors kiek prisidėję prie tyrimo žmonės, tačiau matome, jog yra simbolinės ribos, kai atskiriama, koks indėlis į tyrimą dar yra per mažas, o koks jau pakankamas. Kadangi žurnalų prestižas mokslininkams labai svarbus, galima manyti, jog aukštesnio reitingo žurnaluose bendraautoriams keliama aukštesni reikalavimai.

Apibendrinant šį skyrelį galime pasakyti, kad pagamintas žinojimas sklinda dviem kanalais – konferencijomis ir publikacijomis. Konferencijos doktorantų vertinamos teigiamai, ypač tarptautinės. Vietinio lygmens konferencijoms informantai skiria nedaug dėmesio. Vienareikšmiai dominuojanti publikacijų rūšis yra straipsniai. Vėlgi nacionaliniams žurnalams dėmesys beveik iš viso neskiriamas. Galima daryti išvadą, jog chemijos doktorantai orientuojasi tik į tarptautinį lygį. Yra gana aiškios normos, kaip veikia simbolinis mokslinis kapitalas. Labiausiai tai atsiskleidžia autorystės sąrašo sudarymo procese. Į autorių sąrašą įtraukiami ne tik prie tyrimo prisidėję žmonės, bet kartais ir politiškai naudingi žmonės ar institucijos. Aukštas pareigas fakultete užimantys žmonės būna įtraukiami į autorystės sąrašus savaime.

Lyginant tai, kas pasakyta, su sociologijos cecho tendencijomis galime konstatuoti, kad sociologai, kaip jau aukščiau minėjome, nėra tokie angažuoti siekti tarptautinės šlovės. Jie labiau etnocentriški ir dažniausiai tenkinasi publikacijomis vietiniuose bei regioninės reikšmės žurnaluose. Kita vertus, sociologijoje poreikį viešinti mokslo rezultatus ir kaupti pasaulinio masto mokslinį kapitalą nemenka dalimi lemia

tyrimų kryptis. Tarkime, istorinės ir politinės sociologijos problemas nagrinėjantys sociologai neretai būna etnocentriški, arba jiems rūpi nuosavas regionas ir, retais atvejais, tarkime, tyrimas apima visą Europą. Tuo tarpu ekonominė, deviacijų sociologija, stratifikacijos tyrimai, migracijos ir šeimos bei lyčių sociologijos tyrimai turi ryškesnį tarptautiškumo elementą. Tokias tendencijas nemaža dalimi paaiškina tai, kad sociologijos tyrimų užsakovai paprastai turi tam tikrą politinę motyvaciją: formuoti istorinę atminį, politinę sistemą ir kultūrą, keisti migracijos srautus, įtvirtinti vieną ar kitą šeimos bei lytiškumo modelį visuomenėje.

Šiame skyriuje išsamiai ir sistemingai aprašėme fokusuotų diskusijų su chemijos doktorantais turinį. Taip pat pateikėme glaustus impresionistiškus chemikų ir mūsų mokslinių bei didaktinių praktikų palyginimus. O dabar metas paskutiniam šio straipsnio skyriui, kuris atsirado gana spontaniškai. Pamėginome patys sau pritaikyti fokusuotos diskusijų grupės metodą ir parefleksuoti, kaip mūsų didaktinis eksperimentas atrodo dar vis dominuojančios *homo academicus* sociologinės didaktikos kontekste. Platoniškos anamnezės būdu atgaminome ne tik šio tyrimo, bet ir visų savo studijų ir „užklasinės“ sociologinės veiklos patirtį. Šie prisiminimai bei susidūrimas su chemikų perteikta patirtimi taip pat paskatino mus suformuluoti keletą rekomendacijų, kaip reiktų kurti geresnę ir socialinę sociologijos didaktiką.

Refleksija

Su kolegomis prie apskrito stalo diskutavome, kaip mes mokomės sociologijos ir su kokiais iššūkiais susiduriame mokslo lauko kasdienybė-

je. Vieningai nusprendėme, jog analizuodami kaip veikia visuomenė mes, kaip studentai ir dėstytojai, turime kryptingai pasirinkti, ką norime tirti, t. y. nagrinėti lauką, kuris mums yra asmeniškai įdomus. Reflektyvios sociologijos esmė yra neatsiriboti nuo turimos subjektyvios patirties, ją įtraukiant į reiškinį analizavimą. Teorinių veikalų, klasikinių autorių darbai yra pagrindas mūsų kaip mokslininkų savivokai ir savivertei, tačiau sociologija yra išskirtinė dėl galimybės apčiuopti kasdienio gyvenimo pulsą, dėl to diskusijoje svarstėme, kaip studijos universitete turi būti kreipiamos tyrimų lauko link nuo pat pradžių – bakaluro pirmųjų metų.

Išskyrėme, jog studijų procese yra būtinas tyrimų praktikumas, kuris naudingas tiek dėl empirinio lauko patyrimo, tiek dėl darbo motyvacijos ir emocinio krūvio, kuris susiformuoja, kai yra susigyvenama su tema dirbant kolektyve. Dažnai sociologijos studijose stokojama įtraukties ir pilnavertiško jausmo, jog esi konkrečios grupės narys. Nuolat dirbdami bibliotekoje prie knygų susvetimėjame tiek su gretimai sėdinčiu kolega, tiek su tuo, ką analizuojame. Kolektyvinis tyrimas įtraukia mūsų kūnus į lauką – gimsta emocijos, prisirišimas, refleksija – tyrimas tampa gyvas. Be to, nuolatinės diskusijos su kolegomis skatina permąstyti save kaip sociologus (-es) ir iš naujo atrasti savybes, kurios gali būti pritaikomos tyrime.

Nuolat būnant tyrimo lauke kyla daugybė klausimų, kurie yra neatskiriami nuo mūsų kasdienio gyvenimo. Mes kvestionuojame tyrimo metodą, informantų paieškos principus, surinktus duomenis, informacijos apdorojimo procesą – viskas vyksta čia-ir-dabar. Nėra atotrūkio, kurį tenka pajusti rašant, kai supranti,

jog yra kažkoks darbas, kurį reikia parašyti, bet jis nėra tavo. Dirbant kolektyve tokių minčių kyla mažiau, kadangi esant su kitais kolegomis krūvis pasiskirsto po lygiai, o taip pat išgyvenimai dėl tyrimo klaidų išsprendžiami diskusijų-pokalbių pagalba. Darbas kolektyve sukuria reikalingumo įtampą arba kitaip – atsakomybės jausmą, kuris užtikrina darbo proceso našumą. Be to, svarbus yra daiktų įtraukimas į kolektyvinio darbo procesą, kuris yra nepakeičiamas fizinių mokslų srityje ir po truputį įtraukiamas į sociologų darbo procesus.

Daiktų įtraukimas į tyrimo procesą sukuria pridėtinę vertę žinojimo konstravimui, palengvina darbo procesą bei sudaro sąlygas reflektuoti, kiek mes galime tyrinėti visuomenę pasitelkę vien smegenis ir vaizduotės žaidimus, ir kiek reikalinga papildoma technika, gilinantis į socialinę tikrovę. VU Filosofijos fakulteto įsigyta techninė įranga, sudaranti galimybę rengti sociologinius eksperimentus palengvina tyrimų atlikimą, duomenų surinkimą, praturtina analizę, sudaro galimybes išgilinti į tiriamųjų emocinę raišką, mimikas – pagauti mažus kasdienes gestus, kurie dažnai lieka už tyrimo lauko ribų. Taigi, VU studentai turi techninius įrankius, kurie puikiai pritaikomi studentų didaktikos procesams ir praplečia mūsų vaizduotės galimybes.

Beliaka studentams išlaisvinti savo vaizduotę ir leisti į kūrybinį kelią, ar universitete, ar dar įdomiau – už jo ribų. Puikus pavyzdys – šiuo metu įgyvendinamas projektas bendradarbiaujant su festivalio „Vilnius Mama Jazz“ organizatoriais, kai bakaluro kurso sociologijos studentai rengia klausimynus, kurie bus panaudojami apklausiant festivalio lankytojus.

Šiuo atveju konkretus projektas, kuriame dirbdami studentai susipažįsta su specifiniu džiazu muzikos lauku – geba pamatyti tiek renginių virtuvės užkulius, tiek identifikuoti, kokie žmonės Vilniuje eina į džiazu renginius – gilinama tiek sociologinė žiūra, tiek kaupiamas tam tikras kultūrinis kapitalas. Tai puikus pavyzdys, kaip studentai mokosi tyrimo amato palikę „mokyklos suolą“.

Beje, ištrukti iš rutininės akademinės kasdienybės galima pakeičiant gyvenamąją aplinką. Neišvengjama, jog keliami sociologiniai klausimai dažnai yra nulemti mūsų gyvenamosios miesto aplinkos – mums aktualios problemos tų grupių ar institutų, kurie funkcionuoja miestiškoje erdvėje. Diskusijos metu kolegė pasiūlė idėją – miesto vaikams sugrįžti į kaimą (kuriame jie niekada nebuvo) ir suprasti, kaip ten žmonės gyvena. Tokia tyrimo praktika suintensyvintų sociologinę žiūrą, plėstų akiratį ir formuotų tam tikra prasme platesnį požiūrį į socialinių mokslų tyrimo lauką, apskritai.

Atliktos diskusijų grupės su chemijos specialybės doktorantais parodė, jog akademinis kolektyvas visapusiškai veikia, kai yra sukuriamas ciklinis – reprodukcinis pasiskirstymas tarp skirtingo akademinio statuso narių, kuris apibūdinamas kaip veikiantis gerai suteptos mašinos principu. Dėstytojai skatina įsitraukti studentus į vykdomus tyrimus, kuriamas bendradarbiavimu paremtas ryšys. Mes diskutuodami grupėje pastebėjome, jog sociologai tyrinėdami visuomenę dažnai tampa anti-visuomeniški, atitolę nuo savo tyrimo objekto. Pati mūsų diskusija dekanato kabinete buvo išimtis iš sociologijos lauko nerašytų taisyklių, kurios yra ganėtinai normatyvios ir stabilios, reguliuojančios mūsų

tarpusavio komunikaciją bei santykius tarp dėstytojų ir studentų. Citata iš diskusijos parodo lūkestį kitokiam – betarpiškumu paremtam mokymuisi, kuriame atsiskleidžia noras kolektyviškai-individualiam darbo pobūdžiui: „Jeigu turėčiau meistrą, pas kurį ateinu konsultuotis, tada per praktiką fakultete rastųsi tas bendruomeniškumas.“ Pats žinojimo sociologijos kursas, kurio rėmuose parašėme šį straipsnį leido geriau suprasti, kas yra žinojimas, kas yra sociologija, kokius įrankius naudoti, jei norime paragauti žinojimo sociologijos pyrago. Tai įvyko dėl išėjimo į lauką bei nuolatinų susirašinėjimų, tarpusavio pokalbių – trumpų reikšmingų ir nereikšmingų dialogų – kas išugdė nuolatinį rūpestį dėl mūsų tyrimo, vėliau mūsų straipsnio, o galiausiai giluminio suvokimo, jog mokslinis darbas yra be galo intriguojantis ir įkvėpiantis.

Svarstėme, kad sociologijos lauke gana dažnai pasitaiko, jog po magistro studijų doktorantūrą, tikėtina, studijuoja „geri teoretikai“. Ši nusistovėjusi samprata verčia susimąstyti ar neverta ieškoti „gabių praktikų“, kurie nebūtinai yra „pirmūnai“, tačiau turi drąsos kurti, yra savarankiški ir originalūs. Gali būti, kad tokio tipo doktorantai, kurie nesivadovauja „teisingo gyvenimo šablonu“, bet yra labiau linkę maištauti, ieškoti ir tyrinėti – įneštų į sociologijos lauką daugiau gyvenimiškojo patyrimo ir tyrinėjimo.

Keliant klausimus apie kokybišką tyrimo ar, tiksliau sakant, didaktinio eksperimento įgyvendinimą pastebėjome, jog vienas iš svarbiausių kokybę užtikrinančių kriterijų yra tyrimo organizatorių požiūris, motyvacija bei intencija tyrimo atžvilgiu. Atkreipėme dėmesį į momentus, kuomet tarp tyrimo organizatorių vyravo požiūris, jog tyrimas yra tik mokymosi

procesas, kuris tarsi iškart legalizuoja daromas klaidas. Iš vienos pusės tai tikrai yra mokymuisi palanki erdvė, kurioje gali išmėginti save, eksperimentuoti, o įvykus klaidai, pasiteisinti, jog būtent iš klaidos pasimokėme. Iš kitos pusės toks požiūris tarsi leidžia „atsipalaiduoti“ ir mokytis principu „ai, pabandom pasimokyti“. Tad kyla klausimas, kaip išlaikyti intenciją „gerai padaryti“ mokymosi metu bei kaip formuoti atsakingą požiūrį į praktinę akademinę veiklą? Refleksijos metu svarstėme, jog tokioje situacijoje yra svarbu, jog praktinė, tiriamoji veikla būtų įdomi ir motyvuotų, žadintų studentų smalsumą imtis veiklos. O pačią darbo kokybę gali užtikrinti refleksija bei grįžtamasis ryšys. Diskutavome, kad atsakingas požiūris galbūt formuotųsi tada, jeigu viskas būtų kaip darbo rinkoje. Tokiu atveju būtų svarbu atitikti darbo įgyvendinimui reikalingas kompetencijas, rūpėtų darbo kokybė, nes nuo to priklauso, kas bus toliau – ar kas nors pasiūlys darbo ateityje. Tačiau darbo rinkoje greičiausiai didžiausias motyvas yra finansinis atlygis, tad akademinė praktinei veiklai reikia ieškoti kitų būdų kaip motyvuoti ir stiprinti studentų atsakomybės jausmą užtikrinant kokybiškų tyrimų įgyvendinimą.

Negana to, lygindami save su chemikais pastebėjome, kad juos kokybiškai atlikti tyrimus motyvuoja dar ir gerokai aukščiau pakelta publikacijų prestižo vertinimo kartelė. Be to, jie žymiai geriau išmano, kurie moksliniai žurnalai yra prestižiniai, o kurie ne. Jie žino, kur nori publikuoti savo straipsnius ir jau prieš rašant straipsnį tikslingai žiūri, kur jį viešins – tarptautiniame ar vietiniame žurnale. Tuo tarpu sociologijos studentai tiek daug dėmesio neskiria straipsnių rašymui, o ir akademių

žurnalų reitinguose nelabai susigaušo. Šioje srityje sociologai dar tikrai turi ko pasimokyti iš chemijos doktorantų.

Rekomendacijos

Bakalauro studijų metais organizuoti privalomus kiekybinių ir kokybinių tyrimų praktikumus studentams, kurių metu įgyvendinamas pilnas tyrimas: nuo pirminės idėjos sugalvojimo iki rezultatų pristatymo (akademeinei) visuomenei. Praktikumai paskatintų studentus dirbti kolektyviai, jų metu būtų mokomasi, kaip pasiskirstyti darbus ir pareigas, lavintų komunikacinius įgūdžius.

Plėsti ryšius tiek su privatais, tiek su viešojo sektoriaus įmonėmis: tyrimų laboratorijomis, centrais, „inkubatoriais“ ir taip skatinti studentų bendradarbiavimą su verslo kompanijomis, įgyvendinant bendrus projektus. Pastariesiems atlikti galėtų būti panaudojama turima Filosofijos fakulteto techninė įranga. Matoma abipusė nauda – studentai išitraukia į „darbo rinką“, projektai gali būti kaip profesinės praktikos dalis, o verslas panaudoja tiek techninius, tiek žmogiškuosius universiteto išteklius projektų įgyvendinimui.

Inicijuoti „Sociologinių tyrimų kliniką (laboratoriją)“, kuri būtų tarpininke tarp verslo ir akademijos, sudaranti sąlygas susitikti mokslo ir verslo atstovams – užmegzti ryšius ir inicijuoti perspektyvius projektus, kuriuose dirbtų studentai. Tokios klinikos principas būtų skirtingas nuo verslo inicijuojamų projektų, nes akademinė bendruomenė formuluotų tyrimo standartus, siūlydama profesionalias paslaugas, kurios apimtų aparatūrą ir tyrėjus. Viena vertus, tai nėra nauja praktika kalbant apie fizinių ar

techninių mokslų sritį, kur kuriami pažangiųjų technologijų „inkubatoriai“, pvz., „Saulėtekio slėnis“. Iš kitos pusės, socialiniai mokslai dažnai lieka nuošalyje, kai kalbama apie akademijos-verslo bendradarbiavimo ryšius, dėl to laboratorija galėtų būti paskata užmegzti pirminius glaudžius ryšius, kurie būtų nuolat palaikomi.

Stiprinti studentų ir dėstytojų bendradarbiavimo ryšius, taikant „meisto-pameistrio“ principą ar drauge rašant akademinis straipsnius. Bendradarbiavimo ryšys, tikėtina, sukurs didesnę studentų atsakomybės jausmą, norą kokybiškai atlikti tyrimus bei motyvaciją gilintis į akademinį lauką.

Išvados

Teorinė analizė parodė, jog taip pat, kaip ir istorijos didaktikos atveju, sociologijos didaktika galėtų būti interpretuojama kaip organiška pačios sociologijos dalis. Vadinasi sociologinės sąmonės lavinimas turėtų būti neatsiejamas nuo paties sociologinio tyrimo, kuris neturėtų būti tapatinamas su antrojo lygmens monitoringu, kai paklūstama metodo diktatui.

Nuoseklesnė pažintis su G. Bachelard'o mokslo filosofija parodė, kad G. Bachelard'o epistemologija buvo išskirtinis šaltinis P. Bour-

dieu propaguojamoms mokslo ir sociologijos didaktikos idėjoms. Apskritai, G. Bachelard'o epistemologijoje yra daug epistemologinių imperatyvų, kuriuos įgyvendino P. Bourdieu refleksyvioji sociologija. Epistemologinio lūžio, epistemologinio budrumo, epistemologinio profilio, monitoringo ir jo trijų lygmenų sampratos atveria galimybes konceptualizuoti sociologinio habitus lukštenimąsi ir taip vadinamos spontaniškos sociologijos arba sociologijos sociologijos radimąsi.

Sociologijos reprodukcijos arba sociologijos didaktikos laukas nėra vienalytis, simboliškai dominuojamas „teisingų“ sociologijos reprodukcijos arba sociologijos didaktikos praktiku. Sociologijos didaktika, kaip sociologijos reprodukcijos forma, apima ir sociologinę sociologijos didaktikos lauko analizę. Prisimenant G. Bachelard'ą, tai galėtų būti laikoma trečiojo lygmens arba trečiojo laipsnio monitoringu, kai paaiškėja, jog teisingesnė nei teisinga sociologijos reprodukcija arba sociologijos didaktika turėtų peržengti vienintelį „teisingą“ sociologijos reprodukcijos kanoną. Iš esmės sociologijos didaktika turėtų būti orientuota į sociologijos habitus atpažinimą ir sociologinio kūno, kuris, kitaip nei kitų mokslų kūnai, implikuoja refleksyvumą ar refleksyvumą, lavinimo.

LITERATŪRA

Bachelard, G. 2002 [1938]. *The Formation of the Scientific Mind: A Contribution to a Psychoanalysis of Objective Knowledge*. Manchester: Clinamen Press.

Bachelard, G. 1984 [1934]. *The New Scientific Spirit*. Boston: Beacon Press.

Башляр, Г. 1987 [1934]. „Новый научный дух“. Кп.: Башляр, Г. *Новый рационализм*. Москва: Прогресс. Стр. 28-159.

Башляр, Г. 1987 [1940]. „Философское отрицание: Опыт философии нового научного духа“. Кп.: Башляр, Г. *Новый рационализм*. Москва: Прогресс. Стр. 160-283.

Becher, U.A.J., Bumblauskas, A., Rūsenas, J. (rengėjai) 1998. *Istoriografija ir atvira visuomenė*. Vilnius: Vilniaus universitetas.

- Berger, P.L. 1986 [1963] *Invitation to Sociology. A Humanistic Perspective*. Penguin Books
- Berger, P.L., Luckmann, L. 1999 [1966]. *Socialinis tikrovės konstravimas. Žinojimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai.
- Bloor, D. 1991. *Knowledge and Social Imagery*. Second Edition. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Bloor, D. 1997. *Wittgenstein, Rules and Institutions*. London and New York: Routledge.
- Borriesas, B. 1998. „Paauglių istorijos supratimas ir politinės nuostatos Rytų ir Vakarų Europoje: pavyzdys demokratija. 1994-1995 metų empirinio tyrimo rezultatai ir problemos“. Kn.: Becher, U.A.J., Bumblauskas, A., Rūsenas, J. (rengėjai) 1998. *Istoriografija ir atvira visuomenė*. Vilnius: Vilniaus universitetas: 208-245
- Bourdieu, P. 1998 [1989]. *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P., Chamboredon, J.-C., Passeron, J.-C. 1991 [1973] *The Craft of Sociology: Epistemological Preliminaries*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Bourdieu, P., Wacquant, L.J.D. 2003 [1992] *Įvadas į refleksyviają sociologiją*. Vilnius: Baltos lankos.
- Bumblauskas, A. 1997. „Akademinės istorijos ir istorijos didaktikos sankirta“. Kn.: A. Poviliūnas (sud.) *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika*. Vilnius: Solertija: 56-65.
- Bumblauskas, A. 1998. „Gyvosios istorijos programa: istorinė kultūra šiuolaikinės sąmonės formavimui“. Kn.: Dabašinskas, G. (sud.) *Gyvosios istorijos programa: istorinė kultūra šiuolaikinės sąmonės formavimui*. Vilnius: Kultūros paveldo institutas: 15-70.
- Bumblauskas, A. 1998a. „Vizualinė istorija: koncepcijos paieškos atnaujintos istorikos ir dramaturgijos kontekstuose“. Kn. Becher, U.A.J., Bumblauskas, A., Rūsenas, J. (rengėjai) 1998. *Istoriografija ir atvira visuomenė*. Vilnius: Vilniaus universitetas: 306-323.
- Bumblauskas, A. 2015. *Prof. Alfredas Bumblauskas: „Man viskas yra istorija“*. VU naujienos, 2015-07-21. <http://naujienos.vu.lt/pokalbiai/prof-alfredas-bumblauskas-man-viskas-yra-istorija/>
- Champagne, P., Lenoir, P., Merllié, D., Pinto, L. 1989. *Initiation à la pratique sociologique*. Paris: BORDAS
- Darnton, R. 2002 [1992]. *Didžiosios kačių skerdyinės ... ir kiti Prancūzijos kultūros istorijos epizodai*. Vilnius: Baltos lankos.
- Durkheim, E. 1999 [1912]. *Elementarios religinio gyvenimo formos. Toteminė sistema Australijoje*. Vilnius: Vaga.
- Durkheim, E. 2001 [1895]. *Sociologijos metodo taisyklės*. Vilnius: Vaga.
- Durkheim, E., Mauss, M. 2009 [1903]. „On Some Primitive Forms of Classification: Contribution to the Study of Collective Representations“. In: Durkheim, E., Mauss, M. 2009. *Primitive Classifications. Translated and Edited with an Introduction by Rodney Needham*. London: Cohen & West.
- Eddington, A. 1947. *New Pathways in Science: Messenger Lectures 1934*. Cambridge at the University Press
- Krasnovas, A. 1983. *Vidinio monologo proza*. Vilnius: Vaga.
- Latour, B. 2004 [1997]. *Mes niekada nebuvo me modernūs. Simetrinės antropologijos esė*. Vilnius: Homo liber.
- Latour, B., Woolgar, S. 1986. *Laboratory Life. The Construction of Scientific Facts*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Ленуар, Р., Мерлье Д., Пэнто Л., Шампань П. 2001 [1989]. *Начала практической социологии*. М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя.
- Lietuvos Respublikos Seimas. 2009 m. balandžio 30 d. Nr. XI-242. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=343430&rp_query=&rp_tr2=
- Mannheim, K. 1954. *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge*. New York: Harcourt, Brace & Co., Inc; London: Routledge & Kegan Paul Ltd.
- Merton, R. K. 1973. *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*. Edited and

with an Introduction by N. W. Storer. Chicago and London: The University of Chicago Press.

MOSTA, 2015. Lithuania: Research Assessment Exercise. Panel H: Humanities. http://mosta.lt/images/vertinimas/Benchmarkingo_ataskaitos/research_assessment_exercise_humanities.pdf

Norkus, Z. 1996. *Istorika*. Vilnius: Taura.

Norkus, Z. 2007. „Istorika ir istorijos kultūros studijos: Joerno Rueseno idėjų bruožai“. Kn.: Rüsen, J. 2007. (sud. Z. Norkus) *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Vilnius: Margi raštai: 11-36.

Poviliūnas, A. 1997. „Naujų istorijos didaktikos metmenų ieškant“. Kn.: A. Poviliūnas (sud.) *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika*. Vilnius: Solertija: 5-11.

Poviliūnas, A., Žiliukaitė, R., Beresnevičiūtė, V. 2012. *Profesinės veiklos lauko tyrimas*. Vilnius: Vilnius universitetas.

Rüsen, J. 2007. (sud. Z. Norkus) *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Vilnius: Margi raštai.

Rüsenas, J. 1997a. „Istorijos didaktika Vakarų

Vokietijoje: nauji istorijos tyrinėjimai savižinos link“. Kn. A. Poviliūnas (sud.) *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika*. Vilnius: Solertija: 14-27.

Rüsenas, J. 1997b. „Pasakojamosios galios raida, mokantis istorijos. Moralinės sąmonės ontogenezės hipotezė“. Kn. A. Poviliūnas (sud.) *Istorinė sąmonė ir istorijos didaktika*. Vilnius: Solertija: 28-47.

Schuster, J. A., Watchirs, G. 1990. „Natural Philosophy, Experiment and Discourse: Beyond the Kuhn/Bachelard Problematic“. In: LeGrand, H.E. (ed) 1990. *Experimental Inquiries*. Dordrecht: Reidel. P. 1-48

Šepetytys, N. 1998. „Pasakojimas apie pamoką istorijos mokslui“. Kn. Becher, U.A.J., Bumblauskas, A., Rüsenas, J. (rengėjai) 1998. *Istoriografija ir atvira visuomenė*. Vilnius: Vilniaus universitetas: 324-341.

Tiles, M. 1984. *Bachelard: Science and Objectivity*. Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, Sao Paulo: Cambridge University Press.

ABSTRACT

THE RESEARCH PROJECT OF THE SOCIOLOGY OF KNOWLEDGE AS AN EXPERIMENT OF THE DIDACTICS OF SOCIOLOGY

The article in the framework of teaching research describes the didactic dimension of the project of the sociology of scientific knowledge. Based on sociological investigation of the academic field, it attempts to conceptualize the formation of the *habitus* of the sociological research. The identification of the sociological *habitus* is treated as epistemological break, which is followed by epistemological vigilance. The analysis of the chemist academic community reveals not only the unique but also invariant aspects academic field that also shape the field of sociology. The recognition of the specific and isomorphic structure of academic field is considered as entrenchment of the sociological *habitus*.

Sociologijos katedra,
Filosofijos fakultetas
Vilniaus universitetas,
Universiteto 9/1; LT-01513 Vilnius
arunas.poviliunas@fsf.vu.lt